

HUMANETTEN

Om HumaNetten
Tidigare nummer

NUMMER 29
Hösten 2012

HumaNetten utges av Institutionen för kulturvetenskaper och Institutionen för språk och litteratur vid Linnéuniversitetet.

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Hans Hägerdal , Redaktören har ordet	3
Stefan Arvidsson , Små barns första möte med Adolf Hitler. Dagboksanteckningar från deltagande observation i det egna hemmet	5
Peter Forsgren , Kvinnan, mannen och den moderna utvecklingen: Modernitet och genus i Elin Wägners och Ludvig Nordströms författarskap	20
Jean-Georges Plathner , Bildernas roll för undervisningen i franska	28
Anna Rosengren , Språkhistorisk forskning	41
Recensioner	50
Humanistiska notiser från Linnéuniversitetet	63

Observera att författarnamn, artikelrubriker, hänvisningar etc. också är **klickbara länkar!**

Om HumaNetten HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i dåvarande institutionen för humaniora vid Växjö universitets ”Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98”, nämligen att göra texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. Förutom artiklar innehåller HumaNetten recensioner av nyutkommen litteratur och har utrymme för debatt. HumaNetten utkommer normalt höst och vår. Från och med vårnumret 2013 kommer ansvaret för HumaNetten att innehas av Fakulteten för konst och humaniora vid Linnéuniversitetet.

Bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till redaktionen (se e-post nedan). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

För artikel- och författarregister, se lnu.se/institutioner/institutionen-forsprak-och-litteratur/publikationer/humanetten

HumaNettens redaktion utgörs av: universitetslektor Hans Hägerdal, lektor Karin Eriksson, fil.dr Per Sivefors och fil.dr. Gunilla Söderberg

Kontakt: e-post till borje.bjorkman@lnu.se

Postadress, telefon- och telefaxnummer:

Institutionen för Språk och litteratur, Linnéuniversitetet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-70 80 00 (vx)

Fax 0470-75 18 88

Redaktören har ordet

Om måttet på storhet är att aldrig stå stilla så ligger Linnéuniversitetet högt. För tre år sedan bildades universitetet som en sammanslagning av Växjö universitet och Kalmar högskola, med en splitter ny institutionsindelning. Det medförde att *HumaNetten* blev organ för två institutioner, nämligen Kulturvetenskaper och Språk och litteratur. Det nummer ni nu har framför er är det sista under den inte så gamla ordningen, eftersom en ny indelning står vid dörren lagom till nyåret. Det kommer fortsättningsvis att finnas inte mindre än fem humaniorainstitutioner på Linnéuniversitetet – men fortfarande samma gamla *HumaNetten*, Sveriges äldsta nättidskrift. Vi hoppas och tror att den nya organisationen kommer att ha stimulerande effekter för den intellektuella produktionen. I detta nummer bjuder vi på en varierad spis av kulturella och didaktiska studier. Religionsvetaren Stefan Arvidsson skriver om ”Små barns första möte med Adolf Hitler: Dagboksanteckningar från deltagande observation i det egna hemmet”, där vi får ta del av hur författarens barn konfronteras med vår världs mörkare sidor i skola och vardag. Litteraturvetaren Peter Forsgren bidrar med studien ”Kvinnan, mannen och den moderna utvecklingen: Modernitet och genus i Elin Wägners och Ludvig Nordströms författarskap”. Här visar Forsgren att de bägge sinsemellan samtida författarna hade helt olika idéer om vad den moderna utvecklingen i Sverige skulle leda till. Jean-Georges Plathner, språkvetare och universitetslärare i franska, studerar ”Bildernas roll i undervisningen i franska”, där bilder definieras som de föreställningar eller representationer som påverkar elevers val av språkstudier. Den fjärde och sista artikeln i detta nummer är skriven av historikern Anna Rosengren vid Högskolan i Södertörn, ”Språkhistorisk forskning”. Trots titeln handlar det inte om traditionell lingvistik utan om historia i kölvattnet på ”the linguistic turn”. *HumaNetten* tar också en titt på nyutkommen litteratur om arkeologen Oscar Montelius och om det ofta missförstådda sydöasiatiska land som omväxlande kallas Burma och Myanmar. Det är tradition att *HumaNetten* presenterar den nya forskning som görs inom ramen för humaniora på universitetet. Sist i detta nummer summerar vi de avhandlingar som har färdigställts vid institutionerna för Kulturvetenskaper och Språk och litteratur under 2011 och 2012.

Trevlig läsning
önskar
redaktionen genom
Hans Hägerdal

Små barns första möte med Adolf Hitler. Dagboksanteckningar från deltagande observation i det egna hemmet

Av Stefan Arvidsson

Mina barn är i skrivande stund 8 och 5 år. Deras kunskaper om världen och historien är inte så stora och de är fragmentariska. Det äldsta barnet, en flicka, går i andra klass och är i princip helt ointresserad av allt vad historia och skolkunskaper heter. Det mindre barnet, en pojke, går fortfarande på dagis men har ett stort intresse för andra världar och andra tider.

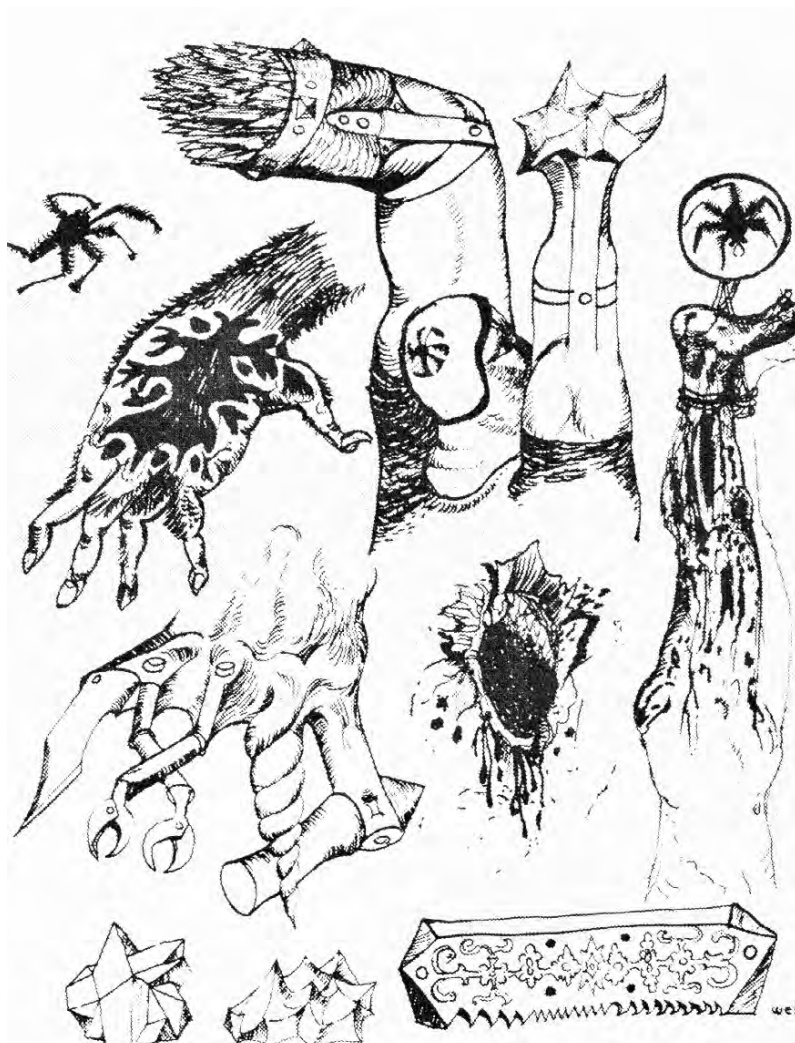
För kanske ett år sedan slog det mig hur väl och hur snabbt de mindre barnen kunde identifiera nazistiska symboler och att de hade en rudimentär och samtidigt kraftigt moraliserande (eller moralisk) uppfattning av nazismen. I denna text vill jag reflektera över riskerna med att som förälder reproducera en mytologisering och fetisivering av nazismen.

Under mina år som doktorand på 90-talet rasade under de religionshistoriska seminarierna en debatt om värdet av så kallad postmodern eller reflexiv antropologi. Denna antropologiska skola lå under påverkan från framförallt Foucaults nietscheanska analys av vetande som vilja-till-makt stor vikt vid forskarsubjektets självmedvetande och självreflektion. Dessa reflektioner parades ofta (som hos Vincent Crapanzano, Michael Jackson och Jean-Marie Gibbal) med filosofiska utläggningar av ontologisk och epistemologisk art. Nu som då är det min uppfattning att denna skolbildning bygger på en rad slappa missförstånd av verklighetens natur och metodologisk hypokondri. Jag är dock tvingad att inse att denna text i viss mån skulle kunna placeras in i denna tradition. Inte så mycket för att jag intresserar mig för mig själv och min kulturella bakgrund, som för att empirin fungerar som ursäkt för filosofiska eller kanske bättre teoretiska reflektioner (i motsats till vad Clifford Geertz kallar "thick description" av de studerande människorna). I den följande texten har jag behållit dagboksanteckningens form, vilket indikerar resonemangens status av provisorium.

Tidig september 2009

Jag slås av hur snabbt barnen identifierar två nazistiska symboler: hakkorset och Hitler. Hur sinnligt idealistiska tolkningar vågar man göra? Är det inte något med hakkorset och mustaschen som verkligen, oberoende tid och rum, sticker ut? Handlar det verkligen bara om att vi har lärt oss se dessa som det moderna samhällets motsvarighet till medeltidens bockfot? Hakkorset, och än mer Tredje rikets flagga: det svarta korset mot den vita bakgrunden, den starkaste tänkbara kontrasten, och så de otäckt kraftfullt roterande

vingarna. Allt omgivet av blodrött. Jag kommer att tänka på Peter Weiss teckningar av svastikan som en spindel. Det är något i hakkorset och flaggan som utmärker dem, oberoende av kulturell kontext.

Teckningar av Peter Weiss hämtade ur Bonniers Litterära Magasin nr.6 1986 s. 367.

Inom ämnet religionshistoria älskar alla för tillfället kognitionsforskning. Av den kan vi lära att de föreställningar som lever vidare genom historien är föreställningar som är ”kontraintuitiva”, det vill säga föreställningar som uppvisar drag som strider mot vad vi spontant vet gäller för verkligheten. En människa har människohuvud och därför överlever föreställningen om en människa med elefanthuvud (guden Ganesha). Vi minns det konstiga. Men föreställningar får inte vara för kontraintuitiva för då blir det så tokigt att det blir ointressant. Därför finns det ingen gud med insektshuvud. Jag är övertygad om att kognitionsforskarna har fel och det är helt andra mekanismer än det rent kognitiva som bestämmer vår föreställningar, men det där med det kontraintuitiva är ändå rätt slående i samband med hakkorset. Är det inte just lagom kontraintuitiv? Ett stabilt enkelt kors men samtidigt med optiskt luriga kvarnhjulslänkande vingar.

Men mustaschen då? Sidbenan är väl en sak – men mustaschen är ju bara idiotisk. Inte disciplinerad, kastrerad. Inte elegant, förtvinad. Inte civiliserad, ängslig. Som vuxen har man sett mustaschen användas som metonym för nazism (den ditritade mustaschen

avslöjar George Bush som den nazist han egentlig är) eller som förlöjligande symbol i största allmänhet. Därmed har den fått ett eget liv, den har laddats. Men så kan det väl inte redan vara för barnen? Eller handlar det helt enkelt om att Hitlers nuna dyker upp i samma kontext som hakkors (och kanske bilder av tyska uniformer, rökmoln och dylikt) men att jag inte har noterat detta?

Tidig oktober 2009

Jag börjar läsa *Barnens världshistoria* för min son. *Barnens världshistoria* består av sex band som sträcker sig från "fortid" till "idag". Det sista bandet, där läsaren bland annat kan lära sig om nazism, är 55 sidor långt. Ungefär 12 sidor ägnas åt nazismen i Tyskland. Ryska revolutionen, som kunde fungera som jämförelsematerial, får 3 sidor men kommunismens historia till 1989 sammanlagt cirka 16 sidor. De ämnen som berörs under det sammanhållna stycket om nazism i Tyskland under åren 1932-1945 är ekonomisk depression och nazistisk agitation (två sidor); statskuppen och polisstaten Tredje riket (två sidor); pogromer och koncentrationslägren (två sidor); Hitler startar andra världskriget (två sidor) samt Anne Frank (fyra sidor). Tonen är generellt saklig men avsnitten som skildrar de judiska offren, cirka hälften av de tolv sidorna, har delvis ett inifrånperspektiv och det finns utdrag ur Anne Franks dagbok vilka förstås är utformade i ett helt annat tonfall.

Det är uppenbart att författarna till *Barnens världshistoria* vill väcka indignation, eller kanske, bättre moralisk medvetenhet, hos läsarna. Militariseringen av Tyskland accentueras i bilderna. Inte bara uniformerna är grå, åtminstone på sex bilder är vädret gråmulet. Ingen ser glad. Mest män.

I alla berättelser som vill förmedla en moral (och finns det egentligen andra?) är beskrivningen av ondskans genesis avgörande. I *Barnens världshistoria* handlar det om en ekonomisk depression som kanaliseras genom nazisternas syndabockstänkande: allt dåligt kom från socialdemokrater, kommunister, fabriksägare, bankirer och kommunister: "Det var många som trodde på Hitler". Ondska är ett begrepp som är (eller borde vara) förbjudet inom humanistisk vetenskap (eftersom det ersätter kunskapssökande med etik, istället för som sig bör bli en konsekvens av kunskapssökandets resultat). Däremot är det förstås viktigt att studera hur "ondska" hanteras på den emiska nivån, objektnivån.

För den femåriga pojken finns det egentligen bara en berättelse som man måste känna till på dagis och i umgänget med andra barn. *Star Wars*, George Lucas filmsvit lever vidare på samma sätt som klassiska myter och liksom de bärs den upp av en stark institution (kulturindustrin); liksom de skapar den en social gemenskap (mellan framförallt pojkar) med såväl hierarkier som exkluderingsmekanismer; den ger ett mönster för handling (utklädnad, laserfäktning) samt fungerar, förstås, som diskurs – det eviga malandet om vem som är vem, vem som dödar vem, vem som blir ande, ad nauseum. Diskursens dynamik är förstås beroende av att det finns två sidor: den om slåss för det Goda och de som slåss för det Onda. De förklaringar som *Star Wars* erbjuder för att förstå ondskan är

(i alla fall när det gäller Anakins syndafall) dels hämndbegär, vilka riktas mot de som har mördat Anakins mor, hämndbegär som när de en gång har släppts fria tycks få ett eget liv, dels oron över att annat älskat (den gravida Amidala) också kan gå förlorat. Det sista motivet är intressant och skulle säkert kunna användas för att på individnivå förstå en del icke-fiktiv ”ondska”, men problemet i *Star Wars* är att logiken bakom steget till att gå över till den mörka sidan är svår för barn att följa.

I *Star Wars* har den mörka sidan ett viktigt triumfkort: sith-riddarna känner till (eller, förstår vi tittare, påstår sig känna till) konsten att övervinna döden. Med den kunskapen kan man rädda de man älskar, slita bort från Liemannens kalla, hårda grepp. Det är den möjligheten som attraherar Anakin Skywalker. Skulle det verkligen vara så fel att i en bok som Barnens världshistoria visa fram det som vanliga tyskar tyckte var NSDAP:s positiva sidor? Hade det inte varit bra med ett infrån-perspektiv på nazisterna? (Den märkliga konklusionen att folk röstade på NSDAP därför att de gillar det onda, avslöjas suveränt i Killinggängets välkända sketch om den tyska tanten som ska välja mellan det snälla, humanistiska liberala partiet och nazzzzisterna.)

Ingen ideologikritik kan vara, om vi får tro traditionen från Ernst Bloch till Fredric Jameson, fulländad om vi enbart fokuserar ideologins status-quo-skapande sida. Vi måste även lyfta fram, och kritiskt analysera, ideologins ideal, drömmar, utopier. Anakin blev inte bara sith-riddare för att han hatade de som mördat hans mor, utan därför att han hade upplevt intim kärlek och vävt drömmar runt dess framtid. Var det inte likadant med dem som stödde Adolf Hitler? Motivet med syndabockstänkandet är helt säkert centralt och bör lyftas fram. Men missar vi inte en viktig aspekt om vi inte ser drömmarna? Kanske var drömmarna inte som hos Anakin baserade på upplevelser av intim kärlek (i Klaus Theweleits *Mansfantasier* får vi en stark bild av extrem och ångestfull kärlekslöshet) men lika fullt baserat på upplevelser av, eller i alla fall föreställningar om, något gott. Har det någonsin existerat någon som utför bestialiska handlingar utan att på något förvrängt sätt samtidigt värna om eller ropa efter något gott?

Riskerar inte ett allt för ensidigt betonde på nazisternas ”ondska” (deras låga syndabocksmekanismer) att mytologisera, närmare bestämt att demonisera. Och innebär inte en sådan mytologisering att vi gör dem till krafter bortom det historiska sammanhanget? Och, viktigare: tappar vi inte bort en hel diskussionsbit – fullt möjlig för barn att intressera sig för – med detta ensidiga fokus? Nämligen diskussionsbiten som följer på frågan om hur nazisterna kunde ha uppnått det de – innerst inne! – drömde om utan att tortera, lemlästa och mörda. Denna diskussionsbit klär så att säga av nazisterna deras armbindelförsedda uniformer och söker visa dem som verkliga, sårbara och långtande, människor. Det skulle handla om en avmytologisering i riktning mot vad existentialisterna kallade ”den mänskliga situationen”.

I linje med dessa resonemang kan man kritisera den forskning om nazismen som allt för ensidigt fokuserar på bilder av manlighet, uniformer och styrka – men våldsrömtik är självklart en *sine qua non* i all fascism! Istället bör vi kanske också plocka fram de mjukare idealbilderna, bilderna av en familj som skördar tillsammans eller en mor med

friska barn. Jag känner nästan bara till *Old dreams of a new Reich* av Jost Hermand som explicit tar fasta på detta. Varje gång vi reproducerar den ”manliga”, ”heroiska” och militanta bilden av nazismen räcker det inte med att påtala det som något destruktivt som ledde till brutala folkmord. Vi måste också avslöja det ”sköra”, längtansfulla bakom de gråa och bruna fasaderna. Det finns alltid något före, det är något som genomgår (tvingas eller är berett att genomgå) det nazistiska stålbadet. Detta något måste visas fram.

Erich Erler, "Blut und Boden" (1942). Om hur denna tavla såldes i Sverige under namnet "Vår", se Natalia Kazmierskas artikel i Aftonbladet 6/12 2012 (<http://www.expressen.se/kultur/var-for-hitler/>).

Sen oktober 2009 I

Läsandet och bläddrandet i Barnens världshistoria får mig att tänka på min egen barnoms och ungdoms fascination för nazismens symbolvärld. Denna fascination – som jag för allt i världen inte vill föra vidare till mina barn, men anar redan har kommit till korta med – är delvis baserad på en populärkulturell reproduktion av nazismens självbild som oomkullrunklig makt, renande stål och *amor fati*. Denna mytiska framställning rostar inte sönder av till exempel Forum för levande historias information om nazismens förbrytelser (även om Om detta må ni berätta är en utmärkt publikation som jag skulle gissa verkar på djupet hos många barn). Det finns en risk att den snarast förstärks genom att bli en bild av det Onda. Nej, inte en bild av det Onda, bilden per se av det Onda.

Oron för att mycket litteratur om nazisterna demoniserar dem på ett sätt som är kontraproduktivt ligger i linje med Wim Wenders precisa kritik av Traudl Junges film *Der Untergang* som handlar om Hitlers sista dagar: om man visar människor som dör med sönderslitna och fula sår till höger och vänster, men vägrar låta kameran visa Hitlers döda kropp förstärker man effektivt mytologiseringen av karln.

Sen oktober 2009 II

Maktens ring kan endast smidas av den som har avsvurit sig kärlek: så lär som bekant Richard Wagner i *Der Ring des Nibelungen*. Tyvärr är det ju inte sant. Kärleksfulla fäder och mödrar kan vara torterare och mördare. Ändå har förstås Wagner rätt: man kan inte härska och dominera över folk utan att stänga av vissa grundläggande mänskliga känslor. Om människor inte skulle ha medfödda känslor av medlidande varför skulle vi behöva all dehumaniserande hetspropaganda? Dehumanisering av medmänniskor, inklusive de som man kanske faktiskt har en verklig intressekonflikt, måste odlas och näras. Nazisterna kunde den konsten.

Reell förnedring, från koncentrationslägrens inferno till skamlösheten i Abu Ghraib, är, som Bruce Lincoln (2006) har argumenterat om det sistnämnda, den vanlige soldatens försök att övertyga sig själv om att den propaganda hon har utsatts för är sann. Soldaten vill övertyga sig om detta genom att iscensätta medmänniskornas förnedring: genom förfulandet av medmänniskorna "bevisas" propagandans budskap. Propagandas berättelser blir till manus för att iscensätta en teater som spelas upp med syfte att skänka regissören/publiken visshet om dess riktighet. Snacka om falskt medvetande.

Ett motförfulande kan aldrig vara humanismens bästa medel. Det kan i alla fall inte vara ett bra medel på längre sikt eller på djupet, men när det gäller mobilisering inför till exempel anti-fascistiska aktioner behövs det kanske i stunden ("Nazistsvin!").

November 2009

Mamman i familjen läser berättelserna om Katitzi för flickan och sedan även för pojken. Det handlar om berättelser som bygger på verkliga händelser från författarinnan Katarina Taikons uppväxt. I den nionde boken i serien, *Z-1234*, publicerad 1976, berättas det om de nazistiska förbrytelseerna mot romerna. Återgivningarna, skildrade av den romerska kvinnan Zoni för Katitzi, är kortfattade men samtidigt gripande och otäcka som ett fotografi och måste äckla varje läsare, till och med sådana läsare som läst dokumentära skildringar såsom Simon Wiesenthal *Mördarna mitt ibland oss* (1967). Jag tycker det är värt att återge ett längre citat:

- Jag kommer aldrig ifrån det... Jag kommer alltid att vara rädd. Inte ens i sömnen lämnar dom mig. Dom kommer i drömmen. Dom förföljer mig. Med sina uniformer... Håleende, överlägsna, grymma. Människor är djävlar.
- Men du är ju i Sverige nu, sa Katitzi vädjande. Det är inte samma människor...

– Människor är sig lika över hela världen, avbröt Zoni, det är bara tillfälligheter som avgör. Har du sett blickarna vi får av folk vi möter på gatorna, i affärerna? När jag var och handlade igår, säg jag plötsligt hur biträdet tittade på mig med samma ögon... samma blick som den man som gjorde det här.

Zoni höll fram sin nakna arm, och Katitzi sog det tatuerade numret på handleden. Det stod ett Z före siffrorna.

– Varför gjorde dom så där? Frågade Katitzi.

– För nöjet att få förnedra oss... Få oss att känna oss som djur. Märkta som boskap drevs vi mot slakterierna... Gaskamrarna.[...]

– Soldaterna slet upp le Rom ur tälten och vagnarna, och dom som var för svaga eller sjuka krossade man huvudena på med gevärskolvorna. Andra sköt man. Soldaterna såg inte ens arga ut, när dom gjorde det... Likgiltiga, eller med ett överlägset håleende, en fnysning och en skalle krossade... [...]

– Från vårt gömställe kunde vi se hur le Rom ställdes upp och sköts ned med kulspurtorna. Spädbarn kastades upp i luften, och man pricksköt på dem. Mödrar försökte gömma sina småbarn under kjolarna. Soldaterna tyckte det var väldigt roligt och sköt barnen rakt igenom mödrarnas kjolar och underliv.

– Det var ett fruktansvärt blodbad.

– Och dessa mördare, förstår du Katitzi, såg inte ut som några främmande monster. Dom såg ut som folk gör mest, som vilken svensk beväring som helst, som just har ätit sin ärtsoppa. Inte annorlunda på något vis och det kanske var det mest skrämmande (21-24).

Ett barn som inte berörs av detta är redo för BUP. Förutom en allmän välvilja mot romer är det något slags kunskap om nazistisk mentalitet som barnen i den observerade familjen tycks ha med sig från Katitzis värld. (Jag minns från min uppväxtstad Tranås att folk uttryckte tillfredsställelse när en bil full med romska ungdomar från staden körde ihjäl sig, det bör ha varit några år efter att Z-1234 hade utkommit.) Man kan anta att Zonis misantropiska och oroande föreställningar – som Hanna Arendt gjort berömda i *Den banala ondskan* (1963, svensk översättning året efter) – om att vem som helst kan bli mördare utifrån inga speciella anledningar och utan några speciella känslor alls inte biter på av små barn. Och man kan med Zoni själv undra om djup misantropisk klagan över arten homo sapiens sapiens är uppbygglig för små barn.

Berörde, har jag anledning att tro, gjorde även Katitzis vackra och naiva heroiska önskan om att få markera sin medkänsla med Zonis öde genom att likt Zoni skriva in koncentrationslägerssiffrorna Z-1234 på sin arm. Flickan i den studerade familjen har tidigare uppvisat ett inte alltför heroiskt sinnelag (när hon såg Bröderna Lejonhjärta menade hon att hon helst skulle vilja ha varit på Tengils sida när dennes här såg segerrik ut). Jag tror att det är beteendet att vilja att stå på den goda sidan även i nederlagets stund som fångslar henne med den annars långtråkiga och tysktalande filmen *Sophie Scholl – Die letzten Tage* (2005). Av en slump får hon syn på denna och fascineras. Vi ser om den två gånger. Även under de rätt långa scener då Sophie samtalar med polischefen tittar hon

med hög grad av engagemang. Jag kan bara förklara detta – med stöd från några frågor från henne vilka förstärkte intrycket: det är dilemmat (göra rätt även när det orsakar en själv lidande) som är eggande i sig.

December 2009

Efter sin fars mormor har flickan ett tyskt mellannamn. Jag har berättat lite om den kvinna vars namn hon bär liksom om hennes familj – en borgerlig Sudetendeutsch släkt som skingrades på grund av världskrigen och där många dog på östfronten. Detta intresserar henne, historia blir bara levande för henne när enskilda människor av kött och blod träder fram. När hon förstod att denna släkt var på fel sida av gränsen mellan gott och ont (en överväldigande majoritet av alla sudetentyskar röstade i valet 1935 på det nazistiska Sudentendeutsche Partei under ledning av Konrad Henlein och min mormor har berättat att hon som litet barn hade varit med om att rista in judestjärnor på hus i Karlsbad) bekymrade det henne inte nämnvärt. När hon talar med sin bästis vars farmor är judinna noteras detta enbart, men bästisen förefaller stolt över sitt judiska arv.

Hade man varit kristen kunde man vara stolt över den utvecklingen: kristendomen är ju, om man ska tro litteraturvetare René Girard, den ende ideologi som gör offret till hjälte. Medan till exempel storslagna berättelser såsom de pseudohistoriska texterna i Den hebreiska Bibeln ("Gamla Testamentet") eller *Mahabharata* eller *Shahname* står på segrarnas historia och hyllar den starke, försvarar Nya Testamentet den förtrampade och avrättade. Det är sannerligen en historisk ironi att det folk som genom två årtusenden har slaktats av kristna för att ha dödat juden Joshua nu upphöjs av kristna till offret per se.

21 mars 2010

För några veckor sedan visade jag barnen boken *Om detta må ni berätta* med dess fruktansvärda bilder. Jag minns att de tittade på bilderna med stort intresse, men det är inget de har återkommit till. Berättelserna om lidandet tycks starkare än bilderna av lidande. När jag idag visar snarlika bilder på likviderade armeniska barn från 1915 års folkmord (som nu Sveriges Riksdag har slagit fast att det handlar om) gör ingen av dem någon uttalad koppling till bilderna i *Om detta må ni berätta*, fast de på många sätt är så lika (speciellt ur deras horisont torde de sticka ut eftersom de inte är vana vid svart-vita bilder). Är det judiska i berättelsen om Förintelsen viktigare för dem än det systematiska dödandet?

Jag minns en debatt på Smålands nation i Lund någon gång i början av 1990-talet då Sven Lindkvist talade om sin nyutkomna bok *Utrota varenda jävel*. Lindkvist ville med boken visa att Förintelsen inte vara ett så unikt brott som det framställs. I själva verket ingick Förintelse i ett tidstypiskt mönster av kolonial politik och evolutionistisk rasism. Den första frågan Lindkvist fick efter sitt framförande var: "Är du inte rädd att få vänner du inte vill ha?" Frågan var förstås angelägen och relevant och samtidigt riskerade den att – genast – förflytta en vetenskaplig diskussion till en politisk. Samma fråga dyker upp i mitt – och säkert många andras huvud – varje år som det ska vara åminnelse av Kristallnatten och den politiska vänstern (som jag själv tillhör) vill göra denna åmin-

nelse mer samtidsrelevant genom att omforma den till en manifestation mot alla slags rasism och xenofobi.

”Unikt” är en term som, påpekar vi religionshistoriker ofta när kristna teologer talar om det unika med Jesus, bara har en mening mot bakgrund av en regel, ett mönster, en fond. Jämförandet har inte, som den amerikanske religionshistorikern Jonathan Z. Smith har understrukit, två utan tre element: måttstocken måste till. I sökandet efter ”det unika med kristendomen” förflyttas hela tiden måttstocks-fonden: ”Det är unikt att Gud blev människa.” ”Nej, det var vanligt under antiken och Indien kryllar av avatarer.” ”Det är unikt att Gud dog och återuppstod.” ”Nej, det gjorde ju även andra antika gudar såsom Dumuzi, Adonis och Horus.” ”Det är unikt att han hette Jesus!” ”Jo...” Vilken fond är relevant när man ska avgöra om Shoah var unik eller egentligen hör samman i samma kategori som t.ex. folkmordet på armenier, på hererofoket Tyska Sydvästafrika eller på romer under andra världskriget?

22 mars 2010

Vad vill jag att barnen ska lära sig? Antisemitismen är totalt frånvarande i deras liv – judar är ingen relevant grupp i deras dagliga liv (det är däremot ”muslimer”, ”invandrare”). Att ha judiskt påbrå är, för till exempel flickans bästis, en källa till stolthet, inte skam. Vissheten om offerrollen förädlar – vackert så! Man skulle förstås kunna argumentera att vi ska lära av Förintelsen för att inte upprepa det i framtiden. Det judiska i förintelsen blir sålunda tillfällig, mindre relevant, och lärdomen generaliseras till att gälla olika avvikande, minoritetsgrupper. Visst. Men bör vi inte samtidigt ha en närmast religiös humanistisk hållning gentemot det förflutna, gentemot de döda? Är inte historia att lyssna på de dödas röster, inte för att använda dessa, utan för att helga dem? Vördnad, är det den gamla dygden, vi vill förmedla? Och vördnad är inget allmänt: den är riktad mot individer av kött och blod, drömmar och känslor, mot just exakt det offret, just den judinnan!

Konstvetaren Max Liljefors har i en fantastisk artikel (2004) visat hur konstnären Corrado Cagli utgår från fotografier på massgravar i Buchenwald och sedan i sina målningar placerar in de döda i ett centralperspektiv som, med Liljefors ord, förvandlar de dödade (eng. victim) till offer (eng. sacrifice). Därmed upphöjs deras död till meningsfullhetens sfär, det gudomligas ljus strålar ner på dem. Är det kanske också vårt uppdrag? Walter Benjamin: ”Det är mer ärofyllt att hedra minnet av de namnlösa än av de berömda. Historisk konstruktion är ägnad åt de namnlösas åminnelse.” Detta är en nytta med historien som Nietzsche inte vill se. Vördnad låg honom inte för.

23 mars 2010

Det är en recension av Salomon Schulman av Henrik Bachners *Judefrågan*. Debatt om antisemitism i 1930-talets Sverige i dagens *Sydsvenskan*. Jag visar barnen en bild där en Furugård-nazistisk sätter upp en antisemitisk affisch på en svensk-judisk affär. Barnen måttligt intresserade.

27 mars 2010

Flickan berättar att en pojke på skolan har en storbror som är nazist (vilket förmodligen bara är ett uttryck eftersom storbrodern är, uppskattar jag, ungefär 12 år gammal). Hon berättar att ingen förstod vad "nazist" betydde – ingen förutom hon. Njutningen av att vara den-som-vet sken tydligt igenom, liksom, kanske, glädjen av att påpeka detta för hennes historieintresserade och anti-nazistiska pappa. Det fanns därtill en antydning till indignation hos flickan över att de andra barnen (mellan 7 och 9 år gamla) inte kände till "nazist".

Enligt den amerikanske religionshistorikern Bruce Lincoln (1994) kan myt definieras som en berättelse som tillskrivs auktoritet inom en bestämd social grupp. Detta innebär, som ett minimum, att det handlar om en berättelse som även om individerna i gruppen inte kan återberätta berättelsen i sin helhet eller känner till alla detaljer i den, vet att de borde känna till. I denna bemärkelse är det uppenbart från exemplet att berättelsen om nazismen är en myt (i bemärkelsen "berättelse med auktoritet").

1 april 2010

På vägen till tåget till Växjö kom jag att tänka på den franske litteraturvetaren René Girards teori om mimetiskt begär. Enligt Girard föds människor utan begär och det är först genom att iaktta vad andra trånar efter som hon (men det är nog snarare en han hos Girard) börjar begär något (mimetiskt härmande de andra). Det leder emellertid till problem eftersom alla då vill ha samma sak. För att hindra konflikt och socialt sönderfall börjar därför gruppen att invertera det mimetiska begäret: de börjar avsky samma sak. Det kan alla göra samtidigt. För Girard är detta förklaringen till fenomenet syndabockar (gr. *farmakoi*).

För barnen i den observerade familjen, men detta är inte heller svårt att iaktta genom att under ett par månader läsa rikets ledar- och kultursidor, är nazisterna de stora Onda. Skulle man kunna se detta som att det svenska samhället svetsar sig samman genom att se nazisterna som ett slags syndabockar? Svenskar har kanske mycket lite gemensamt. Inga gemensamma drömmar. Inga gemensamma värderingar. Men vi har en gemensam fiende: nazisterna. Denna hypotes vederläggs emellertid av det faktum att den samtida berättelsen om nazismen inte ska förklara några grundläggande sociala missförhållanden. Syndabockar ska ju beskyllas för något – för att därmed skapa social sammanhållning eller, sett från cyniska makthavares vinkel i alla fall, avleda medborgarnas blick från de reella orsakerna till de sociala problemen. Men demoniseringen av nazisterna tjänar i vårt samtida samhälle inte till att skylla. Varför inte? Jo, därför att vi inte har några "grundläggande sociala missförhållanden". Vad skulle vi beskylla nazisterna för? Det finns förvisso många "grundläggande sociala missförhållanden" vi skulle kunna lansera (hotande miljökatastrof, meningslös arbetslöshet, globala orättvisor, eskalerande varufetischism etc.) men det görs ju sällan. Samhället är i grund och botten, det är det underförstådda antagandet i all politisk retorik som tas på allvar idag, sunt och till och med perfekt ordnat.

Slutsatsen måste bli att pratet om nazisternas förbrytelser och ondskefulla ideologi, ett prat som når de lägsta åldrarna i Sverige av idag, tjänar som ett spectre, som ett spöke för att skrämma medborgarna. Vad ska de frukta? Missnöje uttryckt politiskt? Förmodligen, men barnens lärdom är nog inte denna.

7 april 2010

Vid läggdags kommer jag och flickan att prata om våld. Hon drar sig då till minnes vad jag berättat om "Operation Walküre" - filmen *Valkyrie* (2008) står näst intill Sophie Scholl – *Die letzten Tage* i bokhyllan – om hur en tysk officer misslyckades med att döda Hitler eftersom någon flyttade portföljen med bomben. "Det var synd att han misslyckades." Jo, det var det.

Man lär självklart barn pacifism, men frågan om när, om någonsin, våld är berättigat har aktualiserats flera gånger när vi talar om nazismen. Särskilt sonen är särskild förtjust i våld – eller snarare hot om våld – som problemlösare. Ska jag bekräfta barnens våldsinstinkt mot nazisterna eller är detta snarare ett utmärkt tillfälle att prata om att "ingen egentligen är ond" och "Pappa Alois slog lille Adolf"? Om man tillåter eller till och med uppmuntrar barnen att hysa och uttrycka våldsamt aggressivitet mot nazister finns det då inte en risk att barnen, med tanke på det ringa antalet nazister i dagens Sverige, odlas att tro att fienden bara finns i en sagovärld? Om det ska vara någon mening med att barnen vill sätta en kula i huvudet på någon bör det väl vara i en levande fiende? Den pacifistiska linjen alltså? Om man inte trodde, som jag gör, att det finns ett antal högst reellt kroppsliga människor som allt hastigare driver vår värld mot Gehenna skulle det väl vara svaret.

22 maj 2010

Igår ombads jag via en kollega att skriva några meningar om en SS-affisch som skulle visas på ett museum. Jag kom då att tänka på att barnen inte talat om nazism på länge. Men om tv-programmen *Barda*, *Wild Kids* och annan populärkultur berättar och återberättar de ständigt. Jag har den bestämda känslan av att de vet att berättelserna om nazism är myter (auktoritativa berättelser som något slags "vi" förväntas känna till och dra lärdom av) medan det andra bara är sagor, underhållning (vilket förstås inte utesluter att de är alltigenom impregnerade av ideologiskt begärsstrukturerande ideal).

Men så idag började barnens mamma tala om att hon tyckte mycket om en pojke som går i flickans klass. Han är en av få med invandrarbakgrund (mammans från Peru och pappan från Danmark), talar lite släpig och knackig svenska och är lite rultig. Mamma sa att hon tyckte mycket om pojken för att han är lite "annorlunda" och lite "gammaldags". "Du är ju nazist!" blev flickans kommentar. Var det självaste utpekandet av någon som annorlunda, även om detta inte var ett utpekande med negativa associationer, som aktualiserade berättelserna om nazisternas fördomar? Tänkte hon att varje annorlundahet är ett stigma och att annorlundahet därför helst bör förtigas? Flickan har ett ganska komplext förhållande till det normala: samtidigt som hon inte klär sig normalt eller är

speciellt mån om att vara människor till lags, är hon själv blixtsnabb att etikettera avvikande beteende som "efterblivet" och avvikande personer som "efterblivna". Var det istället medvetenheten om att pojken är "rasligt" annorlunda, man kan lätt se det peruanska "indianblodet" i hans utseende, som utlöste hennes kommentar?

I vilket fall som helst tycker jag man kan se att berättelsen om nazismen hade lagt sig på "rätt ställe" i hennes hjärna: det allvarsamma, ideologiskt-funktionella stället.

31 maj-1 juni 2010

Ship to Gaza, med en vän och kollega ombord, kapas och israeliska soldater dödar frivilliga hjälparbetare. Jag åker till Malmö för att manifesteras och hoppas på närvaron av inte alltför många islamister och antisemiter. Där är inga. Istället talar en imponerande judinna om sin sorg över Israels politik inför en lugn och blandad samling.

Jag berättar för barnen om dödsjutningarna, om min oro för min vän och om mina åsikter om konflikten. Flickan förklarar för mig, med något slags märklig njutning, att han som jag känner, eller möjligen hans hustru, säkert har blivit skadade och får "sitta i rullstol resten av sitt liv". (Hur kan det vara att inte verklighetens dramatik, som jag försökte förmedla och som jag är rätt säker på märktes i min blick, mitt tonfall och mitt kroppsspråk, ändå inte blir tillräckligt dramatiskt...) Pojken förklarar, efter en viss stunds betänkande, att han tycker synd om både de som ville hjälpa "araberna" eftersom de blev skjutna och misshandlade och om judarna "efter allt som har hänt dem".

Jag undrar om barnens uppfattning om judar är så polariserad som den lätt skulle kunna bli: offer för nazismen, men förövare idag (om vi antar att barnen har svårt att inte tänka i ekvivalensen "jude = Israel = israeliska regeringen"). Det är inte lätt att förklara att fast Israel styrs av judar är det inte alls så att all judar i Israel stöder regeringens politik och att det finns många judar utanför Israel som inte heller stöder den! Inte ens mina svärföräldrar, under en livstid aktiva socialdemokratiska kommunalpolitiker, kunde låta bli att säga att "judarna" har gjort ditten och datten när den israeliska regeringen beordrade ett av alla sina våldsdåd.

Runt mitten på det första årtusendet före kristen tideräkning skapade några hebreiska präster berättelserna om Israel/Kanaan/Palestina som ett utvalt land, given åt deras förfader Abraham av guden Jahve-Elohim. Samtidigt spann ugariter, fenicier och filistéer snarlika myter om sina landområden, sina förfäder och sina gudar. Jag oroas över att jag kommer att vidarebefordra denna fetischering av "Det heliga landet" och att judarna även i framtiden ska fortsätta att ses som ett (på gott eller ont) unikt folkslag. Är man humanist måste man vägra detta. I vilken urgammal mytologi finns det inte en fetischering av ett landområde? Eller av ett visst berg eller en viss sjö? Det är legio. Att dessa mytologiseringar fortsätter att spela en politisk roll idag – från "ariernas" Bharata i Sydasiens till mormonernas Nya Jerusalem i USA – är beklämmande.

Hur av-fetischerar man något? Hur av-fetischerar man judarna? Nazismen vilar ju på sätt och vis på denna "övervärdering" av en människogrupp, detta överdrivna intresse.

6 juni 2010

Jag läser grekiska myter för barnen. När jätten Antaios (som för övrigt gav namn till en tidskrift med bland andra Ernst Jünger som redaktör) lyfts av Herakles och förlorar kontakten med jorden, hans moder, blir han helt kraftlös.

Den nazistiska kärleken till jorden har väl ytterst sin rot i jordens materiella nytta, men det är ju knappast de som sliter med jorden som är benägna att upphöja den till ett mytiskt element. Det förutsätter alienation. Det är väl inte en slump att många av de mest militanta israeliska bosättarna är uppväxta i amerikanska storstäder. Inte heller ligger det en svärmisk estetisk-sinnlig nostalgi bortom den fascistiska Blut-und-Boden-kulten. Nazister är bara romantiker så länge det handlar om form, inte om innehåll.

Mytologisering är platonism. Det är att transportera det tillfälliga till det eviga, att dubblera verkligheten i ett original och en kopia. Myterna om Herakles visar grekernas historiskt tillfälliga heroiska ideal som eviga ideal, något för alla unga grekiska män att imitera. Det handlar om en dialektisk rörelse från den tillfälliga jorden till den eviga himlen och tillbaka. Men handlar kanske den mytiska jorden om motsatt rörelse? Inte från den eviga himlen till den tillfälliga jorden och tillbaks igen, utan från den tillfälliga jorden ner i underjorden och tillbaks igen. Motsatsen till eviga ideal är kanske inte det verkliga livet där idealen ständigt kommer på skam, utan det tillstånd där uppsplättning mellan det ideal och det reala ännu inte har skett. Jag tänker på Richard Nolls bok om Carl-Gustav Jung och den vurm för det ktonska, underjordiska, undermedvetna och matriarkala som han finner hos proto-nazistiska grupper. Inte Wotans himmelska ideal. Inte Vaterland. ”Die Mütter! Die Mütter! – ’s klingt so wunderbarlich!” (Goethe, *Faust*).

Heimat. Längtan, men inte efter romantiskens sublimes objekt, utan efter det icke-alienerade. ”Jag längtar marken, jag längtar stenarna där barn jag lekt.” Fast Heidenstam var ju rätt mörkblå... Kärlek till jorden, till hembygden, är i vilket fall som helst inte detsamma som nazism. Längtan efter att komma hem är kanske en inneboende mänsklig känsla – eller så är den bara en historiskt tillfällig känsla. Kanske bara finns i alienerande klassamhällen: ”... hembygd (Heimat). Det är marxism”, skriver Ernst Bloch! Men var går gränsen mellan en mänsklig längtan hem och chauvinistisk fetischism?

8 juni 2010

Några få gånger har det slagit mig att barnen gör självständigt och originellt bruk av mytiska figurer för att föra fram en åsikt eller ett argument (så som när flickan den 22 maj hävdade att mamman var nazist). Ikväll stötte jag på det igen. Jag läste en hästbok för flickan som handlar om en flicka som tvingas lönearbeta för att kunna ha råd att ha kvar sin häst. I boken stod det att flickan ”bara kunde tänka på pengar” (eftersom hon fruktade att annars bli tvungen att sälja sin älskade Santos). ”Hon är som Krösus [Sork], fast på ett annat sätt” kommenterade flickan. Figurer ur Bamse kan alltså användas som förståelseikoner och därmed upphöjas till mytologins sfärer. I en tid av massmedialt överflöd är det annars få berättelser som erhåller en mytisk status i den av Bruce Lincoln

definierade meningen av att vara berättelser som alla förväntas känna till. Har historierna om nazismen och Förintelsen en plats där? En särpräglad plats märkt av ”på riktigt”?

Sedan mer än tjugo år tillbaka tävlar recensenter på landets kultursidor om att fördöma barnböcker som fördömer: pekpinnar är ett gissel, uppbyggelse ett misstänkliggjort motiv bakom att skriva en bok för barn. Associerad med den irriterande pekpinnepedagogiken är realismen. Följden har blivit en uppsjö av fantasifulla, mystiska och tokiga barnböcker som alla slår knut på sig själva för att inte vara pekpinnar: men lika fullt predikar ”Tro på dig själv!”, ”Allt är möjligt!” ”You can do it!”. Det är signifikant att på barnavdelningen på Lunds stadsbibliotek har fantasy-böcker och deckare för barn i åldrarna 6-12 fått egna avdelningar.

Kan det vara så att berättelsen som nazismen intresserar – till och med i formen av filmen om Sophie Scholl – genom det enkla faktum att föräldrarna, övertygande, förklarar att denna ondskas är reell? Få skulle väl protestera om jag sa att barn behöver höra både om det fantastiska och om det verkliga. Det är olyckligt om alla berättelser som barn kommer i kontakt och som är fantastiska är (förment) apolitiskt ”kulturella”, medan de som det kommer i kontakt med som är realistiska är politiska. Vilka potentialer går vi inte miste om när vi underlåtit att ge barnen en aning om att det politiska kan vara fantastiskt, att det fantastiska inte sällan är politiskt, att det verkliga inte alltid är politiskt och att det nuvarande politiska inte är det enda verkliga!

10 september 2010

På väg hem från skolan börjar barnen tala om den religiösa föreställningen om kropparnas återuppståndelse. Flickan oroas av tanken på att då kommer ju också Adolf Hitler att återuppstå. Hon drar slutsatsen att det bästa vore nog om vi, hennes familj, fick bestämma vilka som ska återuppstå och vilka som får ligga kvar i jorden.

Det är förstås helt rätt att det viktigaste beslutet handlar om vilka som tillåts återuppstå och vilka som för alltid förblir dolda av jorden, de människor som för alltid är och förblir bortglömda. Men det är nästan lika viktigt hur vi låter de döda återuppstå. Även ”monster” måste leva vidare i vårt kollektiva minne som människor av kött och blod, som människor med drömmar och begär. Till skillnad från Adolf Hitler och Anne Frank kommer de flesta nazistiska förövarna och deras offer av romer och judar, kommunister, socialister och anarkister, homosexuella, efterblivna och handikappade att bli kvar i jorden. Glömda till den dag på allt ska uppenbaras, om man tror på sådant.

Ska vi människor kunna känna oss hemma på jorden måste vi ständigt påminna om att det är människor som vilar i stoffet – en del dog vackra, andra förvridna, men alla startade sina liv i samma hjälplösa skönhet. Bara med det i bakhuvudet kan vi hejda den eviga mytologiseringen av nazismen som redan nazisterna själva skapade, förmedlade och som de fortfarande livnär sig på.

REFERENSER

- Ahlbom, Jens, Nyberg, Anders & Öhman, Christer (red.) (2000), *Barnens världshistoria. D. 6, Skyttegravar & bildskärmar*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Arendt, Hannah (1996), *Den banala ondskan: Eichmann i Jerusalem*. [Ny utg.] Göteborg: Daidalos.
- Benjamin, Walter (1974), *Gesammelte Schriften. Bd 1, [Abhandlungen]. 1*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A. (2003), *-om detta må ni berätta: en bok om förintelsen i Europa 1933-1945*. 3., rev. uppl. Stockholm: Forum för levande historia.
- Burkert, Walter, Girard, René, Smith, Jonathan Z. & Hamerton-Kelly, Robert (red.) (1987), *Violent origins: Walter Burkert, René Girard & Jonathan Z. Smith on ritual killing and cultural formation*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Horster, Detlef & Bloch, Ernst (1981), *Utopi och materialism: en introduktion till Ernst Blochs filosofi*. Göteborg: Röda bokförlaget.
- Hermand, Jost (1992), *Old dreams of a new Reich: volkish utopias and national socialism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Jameson, Fredric (1994), *Det politiska omedvetna: berättelsen som social symbolhandling*. Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Liljefors, Max (2004), "Från jordbävning till byggnadsgrund: mytiska inslag i minnet av Förintelsen". I Berggren, Åsa, Arvidsson, Stefan & Hållans, Ann-Mari (red.) (2004). *Minne och myt: konsten att skapa det förflutna*. Lund: Nordic Academic Press.
- Lincoln, Bruce (1994), *Authority: construction and corrosion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lincoln, Bruce (2006), *Holy terrors: thinking about religion after September 11*. 2. ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Nietzsche, Friedrich (1998), *Om historiens nytta och skada: en otidsenlig betraktelse*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Noll, Richard (1997), *Jung-kulten: en modern mysteriereligiöns födelse*. 1. uppl. Stockholm: Ordfront.
- Schulman, Salomon (2010), Recension av Henrik Bachners Judefrågan. Debatt om antisemitism i 1930-talets Sverige. Atlantis. Tillgänglig på <http://www.sydsvenskan.se/kultur-och-nojen/article640372/Den-svenska-svansen.html>
- Smith, Jonathan Z. (1990), *Drudgery divine: on the comparison of early Christianities and the religions of late antiquity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Taikon, Katarina (1976), *Katitzi Z-1234*. Nacka: Tai-Lang
- Theweleit, Klaus (1995), *Mansfantasier*. Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Wenders, Wim (2004), "Tja, dann wollen wir mal". *Die Zeit*. Tillgänglig på http://www.zeit.de/2004/44/Untergang_n
- Wiesenthal, Simon (1967), *Mördarna mitt ibland oss*. Stockholm: Bonnier.

Kvinnan, mannen och den moderna utvecklingen: Modernitet och genus i Elin Wägners och Ludvig Nordströms författarskap

Av Peter Forsgren

Denna artikel tar sin utgångspunkt i två olika, men sammanhängande forskningsprojekt, ett om Elin Wägner och ett om Ludvig Nordström. Intresset för problematiken kring modernitet och genus binder samman dessa projekt, liksom frågan hur olika berättandeformer, inte minst genrer, används i dessa författares prosa. Artikeln inleds med att beskriva några av de frågor som ställts inom forskningen kring mellan modernitet och genus och går vidare med att beskriva varför Elin Wägner och Ludvig Nordström är intressanta att undersöka ur detta perspektiv. Därefter följer en presentation av respektive forskningsprojekt medan senare delen av artikeln koncentrerar sig på ett par sena texter av respektive författare. Det rör sig om Elin Wägners romaner *Vändkorset* från 1935 och *Vinden vände bladen*, som blev hennes sista och som utkom 1947. I samband med den senare aktualiseras också debattboken *Väckarklocka* från 1941. De två texter av Ludvig Nordström jag särskilt tar upp är reportage- och debattboken *Lort-Sverige* från 1938, idag förmodligen författarens mest kända verk, och boken *En dag av mitt liv som utkom* 1942. Avslutningsvis kommer jag att jämföra samhällsvisionen och utopin i dessa sena verk av författarna.

Mycket har skrivits och forskats om det fenomen man kallar modernitet och det har analyserats utifrån en rad olika perspektiv och utgångspunkter. En någorlunda gemensam kärna går att urskilja bland dessa många analyser och definitioner. Modernitet kan förstås som ett slags paraplyterm för det tillstånd som präglar det moderna samhället och dess framväxt. Historiskt sett brukar man beskriva det som en process som är förknippad med den moderna vetenskapens och teknikens utveckling, med kapitalism, industrialisering, urbanisering och sekularisering, med demokratis framväxt, med masskommunikation osv. Som bland annat den svenske idéhistorikern Sven-Eric Liedman påpekat i sin bok *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria* (1997) så rör det sig om en vittomfattande och mycket komplex moderniseringsprocess som också innehåller en rad motsägelsefulla drag. Det rör exempelvis den grundläggande motsättningen mellan rationalitet och subjektivitet, båda viktiga inslag i det moderna samhället, liksom den kluvna synen på vetenskap och teknik, som både kan uppfattas som samhällsförbättrande och som ett ballvarligt hot mot människan och hennes existens.

Något som återkommande betonas i modernitetsforskningen är den oerhört stora förändringspotential själva moderniseringsprocessen innebär, det är ofta fråga om stora förändringar i förhållande till äldre, mer traditionella samhällsformer och värderingar. En av de internationellt mest inflytelserika forskare som särskilt studerat moderniteten inverkan på litteraturens område, Marshall Berman, har betonat denna förändringspotential redan i titeln till sin bok, *Allt som är fast förflyktigas*, utgiven på engelska 1982. Bermans modernitetstolkning har samtidigt mött en hel del kritik, inte minst från feministiska forskare som pekat på hur androcentrisk, d. v. s. manscentrerad Bermans modernitetsförståelse är. Han, liksom en rad andra manliga modernitetsforskare, tar mannen och produktionen som utgångspunkt då de beskriver och analyserar moderniteten. Den blir i deras perspektiv ett manligt utvecklingsprojekt som är kopplat till mannens aktivitet ute i samhället, främst genom arbete. Den innebär också frigörelse från traditionens band, från bindande bojar som inte sällan får representeras av kvinnan och hemmet. Berman visar bland annat detta i en analys av Goethes Faust, som också på ett närmast idealtypiskt sätt demonstrerar vilket pris det manliga moderniseringsprojektet har för andra, särskilt för kvinnan och naturen.

Den feministiska kritiken av den manligt dominerade tolkningen av moderniteten har för det första just riktat in sig på bilden av kvinnan, på de roller hon tilldelats. De har uppmärksammat hur hon ofta placerats vid sidan av den moderna utvecklingen, hur hon blivit förknippad med hem och tradition, med det förmoderna, hur hon beskrivits som den passiva mottagaren av de moderniseringens gåvor mannen bringar henne, i den mån hon inte har fått representera vissa av den moderna utvecklingens avigsidor, såsom överflödskonsumtion och nöjesindustri. För det andra har dessa feministiska forskare velat ändra synen på moderniteten genom i stället sätta kvinnan och reproduktionen i centrum. Ett exempel på detta är sociologen Barbara L. Marshall och hennes bok *Engendering modernity. Feminism, social theory and social change* (1994). Den feministiskt inriktade modernitetsforskningen har också uppmärksammat att kvinnliga författare vanligtvis gestaltar den moderna utvecklingen i delvis andra litterära former än sina manliga kollegor. Mindre sällan anknyter kvinnorna till modernistiska avantgarderiktningar, desto oftare använder de äldre, mer traditionstyngda genrer som familjeroman, melodram, idyll och bonderoman då de diskuterar och problematiserar kvinnans möjligheter och roller i det moderna samhället. Denna vad man kan kalla kvinnliga modernitetstradition inom romanens område är exempelvis mycket påfallande i Elin Wägners så kallade smålandsromaner och som skiljer dem från de romaner om moderna storstadskvinnor, såsom *Norrtullsligan* (1908) och *Pennskaftet* (1910), med vilka hon slog igenom.

En forskare som Nancy Armstrong har i boken *Desire and Domestic Fiction. A Political History of the Novel* (1987) påpekat att kvinnliga författare genom just familjeromansgenren tillhör pionjärerna då det gäller att skildra den moderna utvecklingen. Andra, som exempelvis Lisbeth Larsson i artikeln "Modernismens kvinnliga avantgarde", har menat att kvinnans förment marginaliserade position i den moderna utvecklingen gjort en rad kvinnliga författare till särskilt knivskarpa samhällsskildrare och civilisationskri-

tiker och nämner bland exemplen Kerstin Ekman och hennes romanserie om kvinnorna och staden, den svit om fyra romaner som börjar med *Häxringarna* 1974. Kerstin Ekman och andra samtida kvinnliga författare ingår här i en mer eller mindre feministiskt influerad civilisationskritisk tradition som har en av sina främsta föregångare i Elin Wägner.

Elin Wägner och Ludvig Nordström föddes båda 1882 och ingår i en grupp författare som brukar kallas "tionalisterna" i våra litteraturhistorier. Andra kända namn i denna grupp var Hjalmar Bergman, Sigfrid Siwertz, Gustaf Hellström och Sven Lidman. Wägner och Nordström hade varit verksamma en tid som journalister innan de debuterade som skönlitterära författare åren strax före 1910, och de utmärker sig bland gruppen tionalister genom att vara särskilt upptagna av att beskriva och problematisera det moderna Sverige som växer fram under den första halvan av 1900-talet. I bådas samhällsskildringar finns såväl visionära som utopiska drag och båda drömmer de om en framtida värld präglad av fredlig samexistens. De uppfattar dock målet för samhällsutvecklingen liksom medlen för att komma dit mycket olika. Till en del är dessa skillnader genuskodade: medan Wägner hela tiden sätter kvinnan i centrum och problematiserar hennes position i förhållande till samhällsutvecklingen, är kvinnan länge i stort sett frånvarande i de romaner och reportage om det moderna Sveriges framväxt Nordström skriver. En annan viktig orsak är naturligtvis deras diametralt olika uppfattning om utvecklingens mål och medel: för Ludvig Nordström är sådant som industrialisering, rationalisering och urbanisering kungsvägen fram till det framtida lyckorike där världen genom dessa faktorer, liksom genom världsomspännande handel och kommunikationer, vuxit samman till en enda global stad – för Elin Wägner är samma fenomen just det som enligt hennes feministiskt och pacifistiskt präglade uppfattning driver utvecklingen och civilisationen åt fel håll och som ytterst hotar mänsklighetens existens på jorden.

I min bok *I vansklighetens land. Genus, genre och modernitet i Elin Wägners smålandsromaner* (2009) har jag undersökt sex romaner som utkom mellan åren 1918 och 1947. Sviten inleds med *Åsa-Hanna* och avslutas med *Vinden vände bladen*. Mellan dessa publicerades *Den namnlösa* 1922 och *Silverforsen* 1924 samt *Svalorna flyga högt* och *Vändkorset* 1929 respektive 1935. Gemensamt har de att de (förutom *Silverforsen*) utspelas i Småland, där av namnet smålandsromanerna, och att de spänner över ett brett register av väletablerade genrer såsom familje- och äktenskapsroman, bonderoman och idyll, kristen prövningsroman och melodram, legend och historisk krönika, historisk roman och kriminalroman, inte sällan i intrikata kombinationer. Ett utmärkande drag för samtliga smålandsromaner är att de har en fundamentalt dialogiska karaktär. Det är fråga om romaner som är dialogiska i den mening den ryske roman- och genreforskaren Michail Bachtin givit ordet, det vill säga romantexter där en rad olika perspektiv och röster bryts mot och flätas in i varandra samtidigt som det saknas ett överordnat centralperspektiv eller auktoritativ berättarröst som hierarkiserar dessa röster innebörden och ger deras yttranden en definitiv tolkning. I Elin Wägners smålandsromaner bringas härigenom en rad av den moderna utvecklingens olika perspektiv upp på så att säga textens yta för att brytas mot varandra inför läsarens öga. I exempelvis *Åsa-Hanna* ställs den kvinnliga

huvudpersonen inför ett par radikalt olika livsalternativ och kampen mellan dem pågår enligt min tolkning fram till romanens slut utan att något riktigt avgörande sker mellan dem. I denna roman liksom i de övriga kan man också se hur språk och idéer med klart kristna och idealistiska drag ställs mot mer sekulariserade och moderna. På samma sätt som olika genrer vävs samman, flätas också diverse allegoriska tekniker med rötter i den bibliska textvärlden samman med en samhällskritisk, modern realistisk romanprosa. I vissa av romanerna, främst i *Den namnlösa* och *Silverforsen*, blir den kvinnliga huvudpersonen närmast ett slags utopisk gestalt som skall sammanbinda och överskrida de olika motsättningar romantexten spelar upp, i andra tenderar kvinnan att bli dessa motsättnings offer.

De två sista smålandsromanerna, *Vändkorset* och *Vinden vände bladen*, avviker från de föregående i så motto att de tydligare än dessa särskilt tydligt skildrar den moderniseringsprocess som det samtida svenska samhället genomgår. *Vändkorset*, som utspelar sig under några dygn vid en krisdrabbad småländsk möbelfabrik, formar sig till en folkhemsutopi med klara socialdemokratiska drag – den publicerades också först som följetong i den kooperativa tidskriften *Konsumentbladet*. Här återfinns flera av denna folkhemsutopis mest karaktäristiska drag, för vilket vändkorset, romanens centrala symbol är en bild: samarbete mellan arbete och kapital, klassarbete och kompromiss, en modernisering av samhället som vilar på traditionens grund. Denna folkhemsutopi, med männen som huvudaktörer, är något relativt ovanligt i Elin Wägners författarskap. Mot denna ställs också två andra berättelser vilka problematiserar romanens huvudberättelse. Den viktigaste av dessa handlar om en kvinnlig läkare och hennes make, som är samhällets präst. De har sökt leva enligt idealet om kamrätenskapet, en företeelse som var mycket uppmärksam i det svenska 1930-talet, inte minst i den kvinnliga romanlitteraturen. Under romanens gång tvingas de emellertid inse att de misslyckats med att realisera detta ideal. Berättelsen om dem är en äktenskapsroman inom den större romanen och med klara drag av desillusionsberättelse. Denna binds dock samman med folkhemsutopin genom kvinnans förhoppningar att parets son skall kunna förena de världar och de värden hans föräldrar alltmer kommit att strida om.

Redan i sin inledning tydliggör *Vinden vände bladen* sin anknytning till samhällsdebatten i Väckarklocka, ett av de verk där Elin Wägners ekofeministiska civilisationskritik är som tydligast. Romanens inledande berättelse, som utspelar sig i övergången mellan hednisk och kristen tid, handlar om hur jättemön Ana möter krigaren Assar, blir besegrad av honom och därefter lämnar samhället för att uppgå i naturen. I denna berättelse gestaltas några av huvudtankarna från *Väckarklocka*: kvinnans förbundenhet med och respekt för naturen liksom hur mannen förskaffar sig makt genom våld, vilket leder till att han underkuvar såväl kvinnan som naturen. Berättelsen om Ana är en av romanens berättelser av kvinnlig förlust och marginalisering, men den liksom flera av de andra berättelserna innehåller samtidigt ett utopisk hopp om möjligheten till en förnyelse av detta patriarkalt präglade ”urtillstånd”. Så sker även i romanens senare delar, som utspelar sig från slutet av 1800-talet fram till krigsåret 1939. På romanens slutsidor lämnar

åter en kvinna samhället för att bege sig ut i skogen där hon ämnar starta en nytt liv i samklang med naturen. Bakom sig lämnar hon en son som hon här förlorat till fadern och den moderna utvecklingen, detta till skillnad från sonens roll i *Vändkorset*. Sedd i detta ljus är utopin i den senare romanen mindre samkönad, också mindre optimistisk.

Då man som jag kommer till Ludvig Nordströms texter från att ha sysslat med Elin Wägners författarskap under ett antal år, är det ett par drag som genast faller i ögonen. Det ena är själva förhållningssättet till moderniteten. Nordström är i extremt hög grad en moderniseringsförespråkare och under en lång period ser han dessutom den moderna utvecklingen som en exklusivt manlig angelägenhet. Det andra är den monologiska karaktär hans texter har: Ludvig Nordström uppträder ömsom i rollen som ett slags romantisk bard som tolkar nationens historia och förklarar utvecklingens gång, ömsom i rollen som naturalistisk sociolog som med vetenskapliga anspråk ställer diagnos på samhället, uppletar dess sjuka och svaga punkter och som anger medlen för dess tillfrisknande. Det är en tämligen grandios författarhållning Ludvig Nordström vanligtvis intar och anspråket under framför allt 1920-talet gäller inget mindre än att i roman- och reportageform beskriva det moderna industri-Sveriges födelse, utveckling och uppgift i världen.

I ett av de reportage Ludvig Nordström publicerade under 1920-talet, *Världs-Sverige* (1928), och vars ämne är den internationellt framgångsrika svenska exportindustrin, ingår det en reseberättelse från Turkiet. Här beskrivs den modernisering landet genomgår under sin ledare Atatürk och ett grepp Nordström använder i denna berättelse är att polarisera den nya huvudstaden Ankara mot den gamla huvudstaden Konstantinopel. På ett för författaren karaktäristiskt sätt får Ankara bära den moderna utvecklingens olika kännetecken, medan Konstantinopel lika tydligt bär drag av denna utvecklings motsats. Beskrivningen av den senare staden innehåller en rad av de föreställningar om Orienten, det är nämligen det Konstantinopel kopplas samman med, som fått en av sina mest utförliga analyser i Edward Said bok *Orientalism* från 1978. Nordström använder då och då sådana eurocentriska beskrivningsmodeller i sina resereportage, bland annat i de två böcker som beskriver hans världsomsegling i början av 1930-talet och som heter *Jag reste ut som svensk...*, *...och blev helt enkelt människa*, och som båda utkom 1932.

I sin bok *Imperial leather* (1995) analyserar Ann McClintock sambanden mellan genus, klass, ras och sexualitet i en kolonial kontext. McClintock visar att den bild av det moderna samhället och den moderna identitet som växte fram i Västeuropa under framför allt 1800-talet, särskilt då i Storbritannien som är fokus i hennes undersökning, har den vite europeiske medelklassmannen som norm. Det ur mitt perspektiv produktiva med McClintock är att hon i det sammanhanget visar hur denna moderna identitet samtidigt är formad i dialog med och i kontrast till andra grupper såsom kvinnor, arbetarklass, icke européer och då framför allt de koloniserade folken, att den moderne medelklassmannens identitet i själva verket är intimt förbunden med dessa andra grupper. Det är ett perspektiv som är högst relevant att lägga på Ludvig Nordströms olika texter från mellankrigstiden, såväl de skönlitterära som reportageböckerna, liksom på författarens diskussion av relationen mellan det moderna Sverige och globaliseringen. Särskilt fruktbart i detta sammanhang är McClintocks begrepp ”panoptical time” är att

använda i analysen av Nordströms texter. Med panoptisk tid, eller om man så vill panoptisk blick, menar McClintock följande: ”the image of global history consumed – at a glance – in a single spectacle from a point of privileged invisibility” (37). Det handlar om att se och bedöma samhälle och historia utifrån ett modernt utvecklingsperspektiv, något Ludvig Nordström är mycket upptagen av i samtliga texter jag studerar. För mig viktigt att undersöka är hur denna blick fungerar hos Nordström och vilka implikationer hans moderna samhällsvision har då det gäller genus, klass och etnicitet.

Vad än Ludvig Nordström skriver om under mellankrigstiden, så avläser han alltid hur långt den plats han undersöker befinner sig på har hunnit i den moderna utvecklingens skala, vilka positiva respektive negativa faktorer det finns, vad som bör göras osv. Detta gäller i hög grad hans mest kända reportagebok, *Lort-Sverige* (1938), där han enligt sin vanliga metod också upprättar en genomgående polaritet i texten mellan Nord och Syd: ”Ijuset”, det moderna, demokratiska Sverige ser han framför allt i de norrländska industrisamhällena, det kvardröjande, gamla Sverige med sin smuts, sin okunskap och sina gamla klassgränser möter han framför allt i de sydsvenska jordbruksbygderna. Hos Ludvig Nordströms bedöms alla platser, oberoende av var de ligger i världen, efter samma moderna – och universella – utvecklingsmodell.

Ludvig Nordströms modernitetsförståelse är länge mycket manscentrerad. Det är företagsledarna, läkarna, ingenjörerna och de välutbildade och medvetna arbetarna han främst skildrar och talar till. Kvinnorna är i hög grad frånvarande. Någon gång skriver författaren att han inte riktigt vet var de hör hemma i den moderna utvecklingen, någon gång får de representera det moderna samhällslivets avigsidor såsom lyxkonsumtion och ytlig nöjesindustri. Med *Lort-Sverige* ändras dock denna bild. På en rad ställen i denna bok diskuterar Nordström hemmen och kvinnorna. Han påpekar då att kvinnorna tyngs av ålderdomliga och ineffektiva arbetsformer i hemmen vilka behöver moderniseras. Vadan då denna omsvängning, detta plötsliga intresse? En hypotes jag har är att författaren blivit påverkad av 1930-talets folkhemsdebatt, som ju historikern Yvonne Hirdman, i sin bok *Att lägga livet till rätt – studier i svensk folkhemspolitik*, visat i hög grad utgick just från hemmen och kvinnorna.

I sin sista bok, *En dag av mitt liv*, som utkom samma år Ludvig Nordström dog, 1942, har intresset för kvinnorna och den moderna utvecklingen utvecklats ytterligare. Här påpekar författaren att moderniseringen av samhället visserligen inneburit stora lättnader för kvinnorna samtidigt som han understryker att kvinnorna fortfarande tyngs av en orättvis arbetsfördelning i hemmen på grund av männens ovilja att ta del av ansvaret för hemarbetet, en av alla dessa kvarlevande orättvisor Nordström vill undanröja genom sitt skrivande.

En dag av mitt liv, med underrubriken *Lite vardagsdemokrati*, skildrar en helt vanlig dag i författarens liv. Just vardagligheten och vanligheten ligger helt i linje med bokens innehåll och tematik. Det börjar med att författaren vaknar upp i sin säng och dels tänker på det världskrig som pågår och vars utgång vid den tidpunkt boken skrivs ännu är osäker, dels tänker på de olika människor och yrkesgrupper som håller samhället igång genom sitt arbete. *En dag av mitt liv* är en bok som uttrycker en stark tilltro till det

folkhem som är under uppbyggnad i det samtida Sverige, en tilltro som framstår som desto starkare mot den mörka världskrigsbakgrunden. Det är också just det svenska folkhemmets demokratiska karaktär Ludvig Nordström lyfter fram och som Södermalm (där han själv bor) framför allt får konkretisera. I detta ideala samhälle existerar det inga klassgränser. Samhällslivet kännetecknas i stället av öppenhet och samarbete och här återfinns såväl de bildningstörstande arbetarna som de unga fäderna som tar hand om sina barn. Mot detta kontrasterar staden norr om Slussen där det gamla privilegie- och klassamhället fortfarande dominerar. Men även här finns demokratiska folkhemsöar: under dagen möter författaren dem bland annat på det moderna kontor han besöker liksom på den moderna restaurang där han äter lunch.

Hos Ludvig Nordström finns det aldrig något tvivel om vad som är utvecklingens mål, inte heller någon tvekan om att samhällets moderna utveckling är en strängt lagbunden och nödvändig process. Häri ligger förmodligen en av de starkaste drivkrafterna bakom författarens vilja att beskriva och förklara den moderna utvecklingen, troligtvis också förklaringen till att samhällsvision och utopi får förhållandevis konkreta former i hans texter.

Hur annorlunda förhåller det sig inte då med Elin Wägner. Till att börja med är själva utgångspunkten helt annorlunda. För henne leder inte den moderna utvecklingen åt rätt håll, tvärtom hotar framför allt den långt drivna mekaniseringen och rationaliseringen av samhället med en katastrof långt större än det pågående världskriget. En av de förmodligen mest provocerande tankar som Elin Wägner framför i *Väckarklocka* är ju att det inte råder någon avgörande skillnad mellan de stridande demokratiska staterna och deras motståndare, diktaturstaterna: båda samhällssystemen vilar ytterst på en rovdrift på natur och människor. För Elin Wägner blir det därför nödvändigt att formulera en samhällsvision som är radikalt annorlunda än det moderna industrisamhälle som hittills varit den dominerande modellen för utvecklingen. Hos henne blir därför den utopi som skisseras i debattboken just utopisk i ordets ursprungliga betydelse – en icke-plats – och därför mindre konkret än hos Ludvig Nordström. De två författarnas diametralt olika tolkningar av den moderna utvecklingen har, tycker jag så här avslutningsvis, relevans även för dagens samhällsdebatt: är mer av modern utveckling det enda medlet vi har för att uppnå demokrati och välstånd globalt eller är miljöförstöring, krig och förtryck en ofrånkomlig del av samma utveckling?

REFERENSER

- Armstrong, Nancy (1987), *Desire and domestic fiction. A political history of the novel*, New York.
- Bachtin, Michael (1991), *Dostojevskijs poetik*, Gråbo.
- Berman, Marchall (2001), *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet*, Lund.

- Hirdman, Yvonne (1989), *Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm.
- Larsson, Lisbeth (1997), ”Modernismens kvinnliga avantgarde. Om utanförskapets betydelse för konst och konstnärer”, *Tvärnitt* 1997:1, s. 26-35.
- Liedman, Sven-Eric (1997), *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*, Stockholm.
- Marshall, Barbara L. (1994), *Engendering modernity. Feminism, social theory and social change*, Oxford/Boston.
- McClintock, Ann (1995), *Imperial leather. Race, gender and sexuality in the colonial contest*, London.
- Said, Edward (1993), *Orientalism*, Stockholm.

Bildernas roll för undervisningen i franska

Av Jean-Georges Plathner

Inledning

Den roll som bilder eller representationer – föreställningar – spelar i vår tolkning av verkligheten och inläringen påpekades redan av Piaget på 1950- och 1960-talen. När det gäller deras roll för inläring av främmande språk är utgångspunkten att föreställningarna sannolikt i hög grad påverkar valet av språk i skolan, liksom intresset för att fortsätta språkstudier på högre nivåer (jfr Castellotti & Moore 2001 [2008]). Samma sak gäller för språkinläringen hos de elever som väljer att studera franska.

På uppdrag av Skolverket har flera undersökningar angående de moderna språken gjorts det senaste decenniet. Exempelvis har Edlert & Bergseth (2003), liksom Thorson m.fl. (2003) undersökt i vilken utsträckning eleverna läser moderna språk, varför moderna språk väljs bort, samt vilka attityder till värdet av språkkunskaper som finns hos målgrupperna elever, föräldrar, personal och beslutsfattare i grundskola och gymnasieskola.

Enligt Thorson m.fl. lyfte såväl lärare som elever fram de orsaker till exempelvis avhopp från språkstudier som ligger i själva undervisningskontexten, och som inkluderar kursinnehåll, lärarskicklighet, undervisningsmaterial, klassrumsklimat och liknande (jfr educational context hos t.ex. Gardner 2007). De menar att även om projektet utgick från att såväl den lärande individens attityder som det omgivande samhällets syn på det främmande språket och språkområdet, i termer av prestige och kulturella stereotyper, kan inverka på den lärandes motivation att lära sig språket, så återspeglas inte dessa förhållanden i enkätsvaren. Detta kan naturligtvis bero på vilka frågor som ställs till eleverna och författarna konstaterar samtidigt: ”Vi behöver mer grundläggande kunskaper om elevers och lärares attityder till målspråken, målspråkens talare, målspråksländerna och deras kulturer och samhällsliv” (2003:30).

I det föreliggande arbetet vill jag i synnerhet belysa franskans situation, även om jämförelser med de andra moderna språken kommer att göras. Framför allt fokuserar jag på en faktor (kanske t.o.m. grundfaktorn) som ligger bakom de ovan nämnda attityderna, nämligen bilden av franskan och Frankrike hos svenska elever. Denna bild är, precis som alla bilder, mångfacetterad och alla dess delar framträder kanske inte direkt i enkätsvar från elever i en undervisningskontext, där bilden av franskan präglas av sin ställning som skolämne.

Undervisningskontexten har större betydelse när det gäller avhopp och påverkar naturligtvis den allmänna bilden av språket, men bara hos dem som har valt det aktuella

språket (här franska). Därför gäller det att även inhämta åsikter från elever som inte har valt franska och ställa frågor som går utanför själva undervisningskontexten. Thorson m.fl. påpekar att merparten av eleverna, just som de trott, svarade att det är ”jobbigt att läsa språk”. Därefter framkom orsaker som var relaterade till eleven själv och som hade med undervisningens utformning att göra. Men de konstaterar också att de flesta dessutom var tveksamma till om de skulle ha någon nytta av andra språk än engelska i framtiden. Dessutom framträder en ”bild” av franskan i svaren, framför allt som skolämne, även om författarna (2003:17–20) inte har analyserat den.

Men det finns en värld utanför skolan som påverkar eleverna. Franska är inte bara ett skolämne utan också ett lands nationella språk. Därmed är dess status direkt kopplad till bilden av landet Frankrike med allt vad detta innebär. Bildens roll för det anseende (reputation) som enskilda länder har hos andra nationer har understrukits av bl. a. Anholt (2007, 2010) och systematiserats i hans Nation Branding Index, ett index över 35 länders anseende i världen. Att inte tro att ”bilden” (image) av ett land påverkar intresset för det, är lika befängt som att förneka att bilden av ett varumärke (brand image) påverkar konsumenten; detta säger Anholt, som fick Nobels Colloquiapris 2009 för sitt banbrytande arbete för att förstå och hantera identitet och image hos nationer, städer och regioner. Han anlitas regelbundet av olika aktörer, nationella regeringar och EU som rådgivare (jfr den svenska regeringens projekt *Vårda bilden av varumärket Sverige*). En första punkt i Anholts strategi är också: ”Find out how people really see the country today, and understand why this view is preventing [...] them from taking interest” (2010:30).

För att få fram en någorlunda strukturerad och relevant bild av vilken status ett språk har, måste enkätfrågor inkludera flera aspekter. Därför kommer analysmodellen i detta arbete att bygga på Anholts NBI-områden samt på de mera språkorienterade kriterier som Dabène (1997), en fransk lingvist och didaktiker, ställer upp. Men innan vi analyserar bildens beståndsdelar, några ord om själva begreppet bild.

Vad är en ”bild”?

I forskningen om andra språkinlärning (Castellotti & Moore [2001] 2008, Cain & De Pietro 1997, Müller 1997) används ofta termen ”föreställningar” (representations) som främst kommer från psykologin (Durkheim via Moscovici) för att beteckna olika individuella eller kollektiva, socialt förankrade eller allmänna, stereotypa eller mera nyanserade uppfattningar som en individ kan ha om verkligheten.

Jag har föredragit bild för att termen används i de analysmodeller (Anholt, Dabène) som jag har valt för att beskriva fenomenet. ”Bild” förmedlar känslan av mångsidighet och är också vad eleven använder för att beteckna sitt tankeinnehåll (inre syn). Dessutom uttrycker termen den inneboende bipolariteten mellan själva objektet och betraktaren på ett mera påtagligt sätt, såsom t.ex. Moscovici (1961) beskriver den, nämligen:

- 1) bilden (objektets avtryck) och
- 2) dess betraktare (subjektets val)

Betraktaren väljer vad han/hon vill eller kan se utifrån sina förutsättningar, med andra ord vilka av bildens komponenter som kommer att dominera helhetsbilden. Vilka är då dessa komponenter? Här måste vi av pedagogiska skäl arbeta med något slags modell. För att reducera komplexiteten i bilden av ett språk föreslår Dabène (1997) att strukturera upp den enligt fem kriterier:

- Ekonomiskt: beroende på vilka fördelar språket för med sig när det gäller tillgång till arbetsmarknad och köpkraft
- Socialt: beroende på vilka fördelar språket för med sig när det gäller tillgång till högre samhällsskikt
- Kulturellt: språkets (historiska) kulturella rikedom och prestige
- Epistemiskt: språkets bildningsvärde, grundat på språklig, d.v.s. morfologisk, syntaktisk, fonologisk "rikedom" (eller svårighetsgrad, jfr latinet)
- Affektivt: beroende på positiva eller negativa fördomar eller erfarenheter av språket.

Anholt (2007) definierar i sin tur sex områden som formar bilden av ett land:

- Exportvaror och -tjänster (när deras ursprung är explicit)
- Regeringarnas beslut och handlingar
- Kulturen och dess manifestationer
- Landets befolkning: hur människorna, även kända personer från idrott, film och politik, uppfattas utifrån.
- Turism
- Investeringar i landet (även rekrytering av utländsk kompetens).

Som synes handlar Dabènes kriterier i första hand om språket medan Anholts framhäver samhället och ekonomin och helt bortser från själva språket, varför det är lämpligt att formulera enkätfrågor som täcker kriterier ur båda modellerna. Det råder, till exempel, ingen tvekan om att engelskans dominans står i nära relation till den anglosaxiska världens ekonomiska styrka. Å andra sidan ingår uppfattningen om språkets komplexitet eller nyttovärde också i bilden. Andra kriterier överlappar varandra mer eller mindre även om de utgår från olika synvinklar, vilket bara är en fördel.

Material och metod

Tre enkäter genomfördes under läsåret 2009–2010 med olika syften enligt nedan:

1) *Bilden av Frankrike och franska språket hos svenska högstadie- och gymnasieelever (165 elever i åldrarna 12–19 år, jfr Plathner 2010).*

Denna enkät börjar med en s.k. fri associationsfråga (Vilka är de första tre orden som du kommer på, när du tänker på Frankrike?), följd av tio påståenden om Frankrike och franska språket som eleverna kunde reagera på genom att välja mellan tre alternativ och/eller kommentera fritt på en extra rad.

Enkäten har också besvarats av två grupper elever som läser tyska. Den ena gruppen besvarade frågor om Frankrike och franskan, den andra om Tyskland och tyskan. Dessutom besvarades frågorna av en grupp med tio vuxna i åldrarna 45–82 år utanför skolvärlden.

2) "Språkval inför högstadiet" (i kontrast till tyska och spanska, 127 elever plus deras föräldrar)

Fyra huvudfrågor med 18 alternativ och en öppen fråga skulle besvaras av eleverna, helst tillsammans med deras föräldrar. Syftet var att dels belysa föräldrarnas eventuella roll i valet av språk (jfr Gardner 2007, parental encouragement), dels upptäcka andra faktorer i elevens omgivning som kunde bidra till valet men också till bilden av språken (nytta, nöje, etc. jfr "le status informel" hos Dabène 1997). Dessa elever hade just haft en termin, där de fick "prova på" alla tre språken, tyska, spanska och franska.

3) Orsakerna till avhopp

En öppen fråga om varför de hoppade av sina språkstudier ställdes individuellt till 53 elever i franska, spanska och tyska.

Eftersom vi i detta arbete har fastslagit bildens bipolaritet, måste även betraktarens egenskaper beaktas för att man ska kunna analysera bildens komponenter och förstå helhetsbilden. Bortom många individuella skillnader framträder två huvudfaktorer i enkäterna: ålder och kön. Åldern är i detta sammanhang direkt kopplad till årskurserna, men naturligtvis också till personlig kunskapsutveckling, som vi ska återkomma till. Fördelningen mellan könen för de olika grupperna ger siffror som kan jämföras med annat material, nämligen Skolverkets officiella statistik, och de visar på en överrepresentation av kvinnliga elever i det franska språkklassrummet.

För läsåret 2008/2009 fanns det knappt 30 % pojkar bland de elever som nådde »steg 3«, en andel som minskade i steg 4, 5, 6 och 7. Detta gäller dessutom inte bara eleverna, utan också lärarna. Det finns inga särskilda officiella siffror för franskan, men när det gäller språk (svenska inräknat) fanns det fyra gånger fler kvinnliga än manliga lärare på gymnasiet och sex gånger fler i grundskolan. I mina enkäter fanns det en manlig lärare och sju kvinnliga.

Resultat

Enkät 1

- Resultatet för denna första enkät är i överensstämmelse med den gängse bild som man förväntar sig i Sverige och som många andra nationaliteter har av Frankrike och franskan (jfr bilden av Frankrike i Japan hos Gras & Corbeil 2008).
- I kontrast till bilden av Tyskland framgår dock ett särdrag i Frankrikebilden, nämligen en övervikt av "kvinnliga" komponenter i flera av de områden som definierats av An-

holt (2010:53) såsom t.ex. exportvaror, där skönhetsprodukter prisas men bilar ratas (jfr Plathner 2010).

- Jämförelsen med tyskan verkar visa att en kvinnlig och en manlig publik väljer olika komponenter och därmed har olika bilder av ett land och dess språk.
- Siffrorna bekräftar att franska är ett ämne som huvudsakligen undervisas av kvinnor för kvinnor.

Enkät 2

Förutom de ovan nämnda aspekterna visar denna enkät en bild som bekymrar eleverna mera direkt:

- Franskan betraktas som det svåraste av de tre språken, såväl i kommentarer från dem som har valt franska som från dem som valt ett annat språk (t.ex. som skäl till att ha föredragit spanska)
- Uttalet är svårigheten som bekymrar de flesta, även bland dem som inte valde franska
- Stödet från omgivningen (t.ex. från föräldrar som rådgivare, jfr Gardner 2007) är mycket svagt när det gäller franska.

Enkät 3

De tre huvudanledningarna till att sluta läsa franska är följande:

- För svårt
- Brister i undervisningskontexten, "educational context" (jfr Gardner 2007)
- Tappat intresse

Jämfört med de två föregående enkäterna introducerar den tredje undervisningskontextens betydelse. Eleverna i franska är också de enda som sätter denna orsak redan på andra plats, medan den kommer först på tredje plats i spanska och tyska.

Den tredje orsaken visar en reaktion som är grundad på erfarenhet. Vid det här laget vet eleverna vad de pratar om; de har i alla fall haft franska i 5–6 år.

Det vanligaste argumentet när det gäller alla de tre språken, "för svårt", är kanske det "lättaste" att komma med. Det är dock värt att notera att det används lika mycket som skäl för att välja bort spanska – som av nybörjare anses vara det lättaste språket – som för de andra språken, och att avhoppet från spanska proportionellt sett är mer frekventa. Dessa skäl har också anförts i Thorsons m.fl. studie, men vilka är de bakomliggande orsakerna?

Resultatsammanfattning

Bilden av det franska som framträder i dessa enkäter genomsyras av en känsla av avstånd hos eleverna gentemot

- den franska världen (framför allt hos pojkarna)
- franskan som verkligt kommunikationsmedel
- själva språket (uttal och skrift)

Didaktiska implikationer

Själva språkinläringen ska inte behandlas i detta arbete, det blir en senare fråga. Men bilderna påverkar valet av språk i skolan liksom intresset för att fortsätta språkstudier, och därför är det värt att arbeta med dem. Ulrika Tornberg (1997), till exempel, diskuterar bilden av "den andre" utifrån etnocentrism och exotism och den speciella didaktik som krävs för att förändra attityder och fördomar. Känslan av avstånd (distance) till målspråket anses av många inlärningsforskare (jfr Kellerman 1984) som ett hinder i språkinläringen. Om vi har kunnat identifiera denna känsla i bilden av det "franska" i våra enkäter, så går det faktiskt att göra något åt den, bl. annat, genom att:

- skilja mellan myter och verkliga skillnader
- ersätta stereotyper med konstruktiva (evolutiva) bilder
- skapa "personliga relationer" (till landet, språket, jfr Anholt 2010)

I detta sammanhang konstaterar Castelotti & Moore (2008: 10): "Les représentations sont flexibles et peuvent être modifiées" (föreställningar är flexibla och kan förändras) och får stöd av Anholt (2010 : 32): "One of the few ways in which it is possible to change people's opinion directly is through genuine dialogue, by means of persuasion." Detta verkar ju hoppfullt i ett undervisningsperspektiv.

Indelningen av eleverna i åldersgrupper i enkät 1 verkar bekräfta dessa påståenden. Bilderna kan förändras och med tiden (undervisningstid?) kan stereotyperna ersättas av mera nyanserade bilder, framför allt kan myter och rykten ersättas med kunskap. Gymnasieeleverna är t.ex. mera medvetna om de olika sociopolitiska faktorer exempelvis som jämlikhet, skolsystem och sociala förmåner som utgör ett samhällets utvecklingsnivå, än grundskoleeleverna. Icke desto mindre har vi kunnat sammanfatta Frankrikebildens beståndsdelar i tre områden vilka bekymrar eleverna på olika nivåer och även framkallar deras motvilja/förbehåll. Låt oss se vad de ovan anförda kommentarerna angående avståndsminskningen och påpekandena angående bildens natur kan innebära för bildskapandet i dessa områden och i förlängningen för undervisningen i franska.

1. Den "franska" världen

Kan man få en bild av ett språk utan att inkludera bilden av landet och dess befolkning? När det gäller Frankrike finns det en tendens att framhäva forna storhetstider och ett kulturarv som naturligtvis inte kan förnekas och som stora monument påminner om idag. Så är det också Louvren och Eiffeltornet som nämns mest i den första enkätens associationsfråga. Men idag räcker det knappast för att skapa ett gott anseende byggt på värden som känns igen och erkänns av andra folk (jfr Anholt 2007), och i synnerhet av svenska ungdomar.

Inte ens det faktum att franskan talas av nära 260 millioner människor i 50 länder på alla fem kontinenterna, eller att det är diplomatins språk och än så länge har en officiell ställning inom FN och EU, verkar speciellt relevant för eleverna. Och relevans är just vad Anholt (2010) nämner som huvudkrav på bilden av ett land. Vidare innebär relevans

möjligheten att skapa en personlig relation mellan landet och individen, vilket förklarar varför turism är en av de sex huvudkomponenterna i Anholts bildanalys. När det gäller språkinläring är frågan om relevans och personlig relation kanske än viktigare.

Om den första enkäten ger en allmän uppfattning om Frankrike och det franska som betonar olikheterna, så avslöjar en närmare analys av bildens komponenter flera aspekter som har relevans för betraktaren och som påverkar dennes inställning.

För det första kan olikheterna betraktas som något positivt, till exempel inom området för kultur och dess manifestationer (mode, franska köket, konst och litteratur) eller turism. Inom andra områden, t.ex. befolkningen eller regeringarnas beslut och handlingar, är bilden mer negativ. För det andra framkommer att bildens olika komponenter inte har samma relevans för alla elever och att den tydligaste skiljelinjen går mellan flickorna och pojkarna. Till exempel upplevs olikheten mellan fransmän och svenskar som positiv av flickorna, medan pojkarna faller en del negativa kommentarer om bl. a. Sarkozy, men även om den franska ”snorkigheten”. Exportvaror och tjänster får också positiva kommentarer av flickorna som nämner parfym, skönhetsprodukter, etc., medan omdömen är något mindre positiva hos pojkar som i stort sett bara nämner bilar.

Bortom de gängse stereotyperna är det dock aktuella, ja dagsfräscha händelser och prestationer, man kan t.o.m. säga moderna produkter, som skapar en positiv bild av ett land. Anholt ger exempel på dessa händelser och prestationer som är avgörande för att väcka intresset för ett land och stärka dess anseende:

”Judging by the profiles of countries that people admire more as time passes, there are at least three areas of reputation which seem to have become critical in recent years:

1. A country’s perceived environmental credentials
2. A country’s perceived competence and productivity in technology, which seems to be the standard proxy for modernity; and people, on the whole, admire modern countries.
3. A country’s attractiveness as a place of learning and economic and cultural self-improvement: in other words, a destination for personal advancement” (Anholt 2010:54).

Men man kan också nämna franskans närvaro (alltså användbarhet!) i rapporteringen av oroligheterna i Nordafrika, både i intervjuer och på demonstrationsplakater (jfr ”Ben Ali dégage/ Mubarak dégage”). Olika idrottsevenemang kan aktualisera ett språk, till exempel så pratar världsmästarna i handboll franska. När det gäller produkter, så syns de vare sig de finns i modeaffärer eller i familjens garage. Det skamfilade rykte som franska bilar har, motsägs på senare tid, t.ex. av att Renault enligt DN 4 jan. 2011 ligger på tredje plats i bilförsäljningslistan efter Volvo och Volkswagen.

Sammanfattningsvis kan man säga att för att bilden av ett land och dess språk ska vara relevant för betraktarna, ska dessa kunna skapa en personlig relation till den. Det innebär att bilden måste inbegripa betraktarnas intressen och värderingar som naturligtvis varierar beroende bl.a. på ålder och kön, något som enkäterna har visat. Emellertid har vi i enkätsvaren kunnat fastställa att de ”kvinnliga” komponenterna dominerar i aktivitetsområdena så som Anholt definierar dem, och att vi kan sätta denna dominans i rela-

tion till sammansättningen hos franskans publik i de svenska skolorna, som domineras av flickor och kvinnliga lärare. Jämförelsen med tyskan som skolämne verkar visa på en liknande relation, fast med flera ”manliga” komponenter och, än så länge, flera pojkar och manliga lärare än i franska.

2. *Franskan som verkligt kommunikationsmedel*

Kan man tala om bilden utan att tala om betraktaren och dennes förutsättningar? Vi har delvis besvarat frågan, men betraktaren definieras inte bara utifrån kön och ålder utan även utifrån sin sociokulturella miljö. Alla tre aspekterna påverkar dessutom varandra (jfr cultural context Gardner 2007), och bidrar till att forma bilderna som framträder i enkäterna. Men vi har i dessa enkäter också kunnat identifiera en beståndsdel av den sociokulturella miljön som är specifik för eleverna och som i förlängningen påverkar deras bild av franskan som kommunikationsmedel, nämligen undervisningskontexten (educational context, Gardner 2007).

Detta gör att vi inom indelningen efter ålder och kön också måste skilja mellan nybörjarna, vars bild av franskan inte har blivit påverkad av denna kontext än, och eleverna från den tredje enkäten, som har uttalat sig om avhopp och uppmärksammat att undervisningskontexten har varit problematisk ända sedan de tidiga studieåren. Dessa elever har läst franska i fem till sex år och kan därför ge oss erfarenhetsgrundade synpunkter på relationen mellan denna undervisningskontext och deras bild av franskan som kommunikationsmedel, synpunkter som är värdefulla eftersom det är den kommunikativa funktionen av språket som, enligt de officiella dokumenten, ska eftersträvas (Skolverket 1999).

Statistiken (Skolverket 2011) visar att det framför allt är pojkarna som hoppar av från sina studier i franska. Den bild av Frankrike som förmedlas till dem verkar inte anpassad till deras intresseområden (E8 [m]: ”Jag tyckte det var ointressant och väljer hellre andra ämnen”), och liksom flickorna verkar de ha svårt att uppleva franska som ett kommunikationsmedel både utanför klassrummet, av olika kända anledningar som vi inte vill gå in på här, och innanför, vilket är mera problematiskt.

Bland orsakerna till denna svårighet inom skolan nämner eleverna bristen på kontinuitet och kompetens hos lärarna under grundskoleåren (jfr också Bergseth & Edlerth 2003 för de moderna språken i allmänhet), samt bristen på arbetsdisciplin och krav som följande elevkommentarer vittnar om: ”Lärarna för dåliga både på grundskolan och nu, i grundskolan hade vi knappt läxor och för mycket av tiden gick åt för läraren att läxa upp alla som pratade. Men har man bra lärare så blir språk attraktiva att fortsätta med” (E6 [f]). ”Hela högstadiet så hade vi nya lärare varje vecka och det kändes inte som om man gjorde några framsteg. När man började gymnasiet var jag redan så långt efter och det var inte kul” (E7 [f]).

Dessa brister i undervisningskontexten, som också omnämnts i andra rapporter och studier och som, enligt Bergseth & Edlerth (2003), har bekräftats av både lärare och skolledare, verkar hindra inläringen av de färdigheter som är nödvändiga för att kom-

municera på franska i klassrummet. Det finns säkert många orsaker till detta, men bl.a. kan bristen på kontinuitet möjligtvis leda tillbaka till en ineffektiv personalpolitik, särskilt när det gäller att hitta kompetenta vikarier, och kanske också till ett generöst beviljande av all slags ledigheter. Avsaknaden av krav, antingen hemma beroende på obefintliga läxor eller i klassrummet beroende på disciplinproblem, gäller säkert inte bara franskan, men det är intressant att notera att eleverna själva uppmärksammar den och sätter den i samband med bristen på framsteg i att kommunicera på franska.

Bristen på kompetens kan få drag av en ond cirkel. Då den allmänna nivån i franska sjunker liksom intresset för moderna språk och för läraryrket överlag, får de blivande lärarna svårt att fylla eventuella luckor inom den nuvarande lärarutbildningen. Enligt högskolelagen § 8 skall högskoleutbildningen på grundnivå ”väsentligen bygga på de kunskaper som eleverna får på nationella program i gymnasieskolan eller motsvarande kunskaper”. Skolinspektionen (2010:6:16) konstaterar dessutom att det finns ytterst lite fortbildning för språklärare. Färre och färre lärare kan använda franska för verkliga kommunikativa ändamål i klassrummet (t.ex. hantering av klassrumssituationer).

Undervisningskontexten är, som enkätsvaren visar, problematisk när det gäller att skapa förutsättningar för att nå de framsteg, som skulle möjliggöra en interaktion på franska, vilket i sin tur är nödvändig för att språket ska ses som ett verkligt medel att kommunicera i stil med engelskan. Dessutom är interaktionen på franska nödvändig för att utveckla både språkliga och kulturella kompetenser och därmed uppleva framgång.

3. *Språket*

När det gäller nybörjarna och deras första kontakt med språket, gäller det att skilja mellan myter (vanföreställningar) och verkliga skillnader mellan språkssystemens olika komponenter.

Enligt den andra enkäten är det till exempel främst uttalet (och i viss mån stavningen) som eleverna oroar sig för, men man kan fråga sig i vilken mån uttalet av franskan är objektivt svårare än engelskan. Som jämförelse rangordnar universitetsstudenter uttalet först på tredje plats efter grammatiken och ordförrådet.

Castellotti, Coste & Moore (2008:106) menar därför att man måste skilja mellan:

” - d’une part, des traits ”objectifs” de différents ordres, qui rapprochent ou éloignent des composantes de systèmes ou d’usages linguistiques,

- et d’autre part, les conceptions que se donnent tels ou tels usagers du degré de similarité ou de dissimilarité entre telle(s) et telle(s) langue(s) d’eux connues ou non”.

För att kunna arbeta med de verkliga skillnaderna måste man dock vara medveten om de uppfattningar (bilder) som kan bilda ett hinder (affective filter) för inläringen. Arbetssättet, metodiken, måste också differentieras beroende på elevernas nivå men även på den språkliga företeelsen. Eleverna verkar inte alltid kunna bearbeta all språklig input enligt de modeller de känner från sitt modersmål, och behöver därför ledas (”guidas”) i detta arbete. Utöver valet av specifik inputbearbetning (input processing, jfr t.ex. VanPatten 1996), kräver den inlärningsmiljö som språkklassrummet ändå är, att man tar hänsyn till mera allmänna frågor om presentation, reception och perception av inlärn-

ingsmaterialet. Syftet är att reducera den subjektiva uppfattningen att det är stor skillnad mellan språken, sänka det ”affektiva filtret” och öka medvetenheten om de verkliga och väsentliga skillnaderna, d.v.s. objektiva likheter och olikheter i termer av typologiska modeller (jfr Plathner 2008, 2009 för subjunctif och Larsson-Ringqvist 2009 för växlingen mellan imparfait och passé simple).

Å ena sidan är effekterna av att reducera uppfattningen att det är stor skillnad mellan språken avgörande för språkinläringen (jfr Castellotti, Coste & Moore 2008:107: ”ces effets de réduction de la distance sont cruciaux pour l’apprentissage”), å andra sidan gäller det att öppna sinnet för nya former, nya strukturer och även nya ljud. Därför är också uppmaningen att prata franska så mycket som möjligt, som har blivit kritiserad för att vara diffus och förenklande, fortfarande berättigad, och verkar förresten följas med framgång när det gäller engelskan.

Uppmaningen ska inte tolkas som ett förbud att använda modersmålet (svenska) i det franska klassrummet, men som en strävan att använda språken på ett medvetet sätt och enligt en genomtänkt strategi. En nyare doktorsavhandling (Stoltz 2011) visar tydligt att antalet ord som svenska gymnasieelever uttrycker på franska i skolan är mycket begränsat, men också att lärarna har tendens att för snabbt övergå till svenska i situationer av verklig kommunikation. Skolinspektionen kom i en rapport (2010:6) till samma resultat.

Växlingen mellan franska och svenska kan ibland vara berättigad, men det är läraren som måste avgöra detta. När till exempel eleverna byter språk, måste läraren kunna fortsätta på franska, om situationen tillåter det, för att aktivera deras språkförmåga och demonstrera att franskan fungerar som ett kommunikationsmedel. När läraren insisterar har han/hon faktiskt chans att få ett svar på franska (jfr Stoltz 2011:104). Eleverna förstår och kan uttrycka mycket mer än man tror, vilket bevisas av en annan av aktiviteterna som beskrivs i avhandlingen, där eleverna interagerar med en fransk utbytesstudent som inte kan någon svenska. Även i språkklassrummet gäller det att inte bara prata, utan även att prata med varandra (parler et se parler) så fort som möjligt.

Modersmålet, i det här fallet ämnet svenska, har för övrigt en viktig position i språkinläringen som man inte alltid tar vara på. Det verkar som om eleverna blir medvetna om språken som system först när de börjar med franska eller tyska, och att det är då de börjar fundera på hur deras förstaspråk fungerar. Det betyder en dubbel belastning för inläringen av de främmande språken; förutom det språkspecifika, måste grundläggande kunskaper om hur språk är uppbyggda och fungerar förmedlas. Ett samarbete mellan ämnet svenska och de främmande språken skulle underlätta denna situation och åtminstone relativisera en gängse bild av tyska och franska som de enda grammatiktyngda språken.

Sammanfattning

Om bilder spelar en viktig roll i språkinläringen och berör alla aspekter som tas upp i undervisningen – landet, samhället, kulturen, språket i dess olika uttryck och även i dess funktion – är det viktigt att veta vilka bilder eleverna själva har när de ska läsa språk och vilka bilder som undervisningen förmedlar.

Begreppet bild understryker å ena sidan komplexiteten och å andra sidan bipolariteten hos erfarenheten. Det handlar om att se bortom stereotyper men också om att individen behåller rätten till en egen tolkning av objektet han eller hon betraktar. Mer än att ersätta stereotyper med föreställningar som riskerar att bli nya stereotyper, handlar det alltså om att ge fler och andra element till bildskapandet för att bilden ska bli så komplett som möjligt och därmed stämma bättre med det verkliga objektet. Stereotyper är per definition slutna kollektiva föreställningar och icke utvecklingsbara. Att lära sig är däremot att öppna sina sinnen för flera erfarenheter eller bildkomponenter för att utveckla sina kunskaper, vilket är avgörande för språkinläringen.

Samtidigt var syftet med detta arbete inte inläringen som resultat, det vill säga hur mycket eleverna har lärt sig, utan avsikten var att fånga några bilder – den franska världen, franskan som kommunikationsmedel, franska språkets svårighet – för att illustrera avståndet som eleverna upplever i förhållande till dessa. Denna upplevelse kan nämligen, som vi har sett, resa det ”affektiva filtret” och därmed hindra inläringen. Att göra någonting åt upplevelsen av avstånd verkar vara ett mål bland andra som undervisningen borde ha framför ögonen och som antagligen skulle visa sig vara givande.

Bilden som Frankrike skapar, antingen medvetet genom olika officiella kulturella insatser eller mindre medvetet genom verkliga politiska eller ekonomiska handlingar, ligger utanför lärarens kontroll, men läraren väljer den bild som han eller hon vill förmedla; förhoppningsvis görs det med hänsyn till bildens motivationspotential, det vill säga med hänsyn till alla elevers intressen och nytta, pojarna inkluderade, även om de är minoritet. Läraren väljer också, beroende på sin kompetens, hur mycket han eller hon använder franskan som ett verkligt kommunikationsmedel i sitt klassrum. När det gäller de andra aspekterna av undervisningskontexten, avgör landets skolpolitiker liksom de lokala skollidningarna i vilken mån kompetens och kontinuitet upprätthålls i undervisningen.

Med tanke på att det internationella utbytet ökar mer och mer i Sverige och att det ändå finns en politisk vilja att främja främmande språk (jfr Skolverket 2011), verkar det vara på sin plats att studera bildernas roll i sammanhanget.

Sammanfattning av artikeln

I det föreliggande arbetet belyser jag i synnerhet franskans situation, även om jämförelser med andra moderna språk görs. Framför allt fokuserar jag på de bilder som i första hand svenska elever på grundskolan och gymnasiet har – den franska världen, franskan som kommunikationsmedel, franska språkets svårighet – för att illustrera avståndet som eleverna upplever i förhållande till dessa. Denna upplevelse kan nämligen som vi vet, resa det ”affektiva filtret” och därmed hindra inläringen.

Om jag har föredragit uttrycket *bild* framför *representation* är det för att termen används i de analysmodeller (Anholt, Dabène) som jag har valt för att beskriva fenomenet. Förutom att förmedla känslan av mångsidighet är bild också vad eleverna använder för att beteckna sitt tankeinnehåll. Dessutom uttrycker termen den inneboende bipolariteten mellan själva objektet och betraktaren på ett tydligare sätt (jfr Moscovici 1961).

Om bilder spelar en viktig roll i språkinlärningen och berör alla aspekter som tas upp i undervisningen – landet, samhället, kulturen, språket i dess olika uttryck och även i dess funktion – är det viktigt att veta vilka bilder elever har med sig när de ska läsa språk och vilka bilder som undervisningen förmedlar.

Begreppet bild understryker å ena sidan komplexiteten och å andra sidan bipolariteten av erfarenheten. Det handlar om att se bortom stereotyper men också om att individen behåller rätten till en egen tolkning av det objekt som han eller hon betraktar. Snarare än att ersätta stereotyper med föreställningar som riskerar att bli nya stereotyper, handlar det alltså om att peka ut fler och andra element till bildskapandet för att bilden ska bli så komplett som möjligt och därmed stämma bättre med det verkliga objektet. Stereotyper är per definition slutna kollektiva föreställningar och icke utvecklingsbara. Att lära sig däremot, är att öppna sina sinnen för flera erfarenheter eller bildkomponenter och utveckla sina kunskaper, vilket är avgörande i språkinlärningen. Att samtidigt göra någonting åt upplevelsen av avstånd mellan språken och kulturerna verkar vara ett mål som undervisningen borde ha framför ögonen och som troligen skulle visa sig vara givande.

Den bild som Frankrike skapar av sig självt, antingen medvetet genom olika officiella kulturella insatser eller mindre medvetet genom verkliga politiska eller ekonomiska handlingar, ligger utanför lärarens kontroll. Men läraren väljer bilden som han eller hon vill förmedla, förhoppningsvis med hänsyn till bildens motivationspotential, det vill säga med hänsyn till alla elevers intressen och nytta, inklusive pojkarna även om dessa är i minoritet.

REFERENSER

- Anholt, S. (2010), *Places: Identity, Image and Reputation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Anholt, S. (2007), *Competitive Identity: The new brand Management for Nations, Cities and Regions*. New York: Macmillan.
- Bergseth, E. & Edlert, M. (2003), *Attitydundersökning om språkstudier i grundskola och gymnasieskola, Resultat av en kvalitativ undersökning*. Stockholm: Andreas Lund & Co AB: Myndigheten för skolutveckling.
- Castellotti, V. et Moore, D. ([2001] 2008), *Les représentations des langues et de leur apprentissage. Références, modèles, données et méthodes*. Paris: Collection Crédif Didier.
- Castellotti, V., Coste, D. & Moore, D. ([2001] 2008), "Le proche et le lointain dans les représentations des langues et de leur apprentissage", i Moore, D. (éd.) *Les représentations des langues et de leur apprentissage. Références, modèles, données et méthodes*. Paris: Collection Crédif. Didier, s.101–131.
- Cain, A. & dePietro, J.-F. (1997), "Les représentations des pays dont on apprend la langue: complément facultatif ou composante de l'apprentissage?", i Matthey, s. 300–307.
- Dabène, L. (1997), "L'image des langues et leur apprentissage", i Matthey, M. *Les langues et leurs images*. Lausanne: Loisirs Et Pédagogie. s. 19–23.
- Dagens Nyheter* (2011), "Ekonomi", 4 januari 2011, s. 5.
- Gardner, R.C. (2007), "Motivation and second language acquisition", *Porta Linguarum* 8, s. 9–20.

- Gras, A. et Corbeil, S. (2008), "Paris sera toujours Paris ! L'influence des représentations et des stéréotypes sur l'enseignement du français langue étrangère au Japon", *Revue japonaise de didactique du français*, Vol. 3, n. 2, Études francophones – Oktober 2008.
- Kellerman, E. (1984), "The empirical evidence for the influence of the L1 in interlanguage", i A. Davies, C. Cramer, & A. Howatt (Eds.), *Interlanguage*. Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 98-122.
- Larsson-Rinqvist, E. (2009), "Réflexions métalinguistiques et aspect grammatical en français langue étrangère". in P. Bernardini, V. Egerland & J. Granfeldt (utg.), *Mélanges plurilingues offerts à Suzanne Schlyter à l'occasion de son 65ème anniversaire*. Études romanes de Lund 85. Lund: Media-Tryck, s. 257–268.
- Moscovici, S. (1961), *La psychanalyse, son image, son public*. Paris: PUF.
- Moscovi, S. (1989), "Des représentations collectives aux représentations sociales", in Jodelet, D. (Éd.). *Les représentations sociales*. Paris: PUF, s. 62-86.
- Müller, N. (1997), "Représentations, identité et apprentissage de l'allemand: une étude de cas en contexte plurilingue", in Matthey 1997, s. 211–217.
- Müller & De Pietro (2001[2004]), "Que faire de la notion de représentation ? Que faire des représentations ? Questions méthodologiques et didactiques à partir de travaux sur le rôle des représentations dans l'apprentissage d'une langue", in Moore, D. (éd.) *Les représentations des langues et de leur apprentissage. Références, modèles, données et méthodes*. Paris: Collection Crédif Didier.
- Plathner, J.-G. (2010), "L'image de la France auprès des écoliers suédois", *Nordiques*, n. 23. Paris: Choiseul, s. 89–105.
- Plathner, J.-G. (2010), "La conscientisation en acquisition du français et en formation de traducteurs?", *Sens public* 13–14, s. 181–191.
- Plathner, J.-G. (2009), "La conscientisation dans la classe de français: Compte-rendu d'une étude empirique", *Forum/Sprache*, Ausgabe 1 2009, Ismaning: Hueber Verlag. <http://www.hueber.de/forum-sprache>.
- Plathner, J.-G. (2008), "La conscientisation dans la classe de français avec l'exemple du subjonctif", *Synergies pays scandinaves*, s. 27–44.
- Skolinspektionen (2010), "Kvalitetsgranskning", *Rapport 2010:6*. <http://www.skolinspektionen.se/>.
- Skolverket (1999), "Kommunikativ förmåga i främmande språk. Underlagsrapport för utvärdering av skolan 1998 avseende läroplanen mål (US98)". Dnr: 95:2063. <http://www.skolverket.se/>
- Skolverket (2011), "Redovisning av regeringsuppdrag angående utveckling av språkvalen moderna språk och svenska/engelska", Dnr U2010/4019/S <http://www.skolverket.se/>
- Stoltz, J. (2011), *L'alternance codique dans l'enseignement du FLE: Étude quantitative et qualitative de la production orale d'interlocuteurs suédophones en classe de lycée*. Doktorsavhandling. Växjö och Kalmar: Linnaeus University Press.
- Thorson, Staffan & Molander Beyer, Marianne & Dentler, Sigrid (2003), *Språklig enfald eller mångfald. En studie av gymnasieelevers och språklärares uppfattningar om elevers val av moderna språk*. UFL-rapport nr 2003:6. Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning, Göteborgs universitet.
- Tornberg, U. (1997), *Språkdidaktik*. Malmö: Gleerups.
- Van Patten, B. (1996), *Input processing and grammar instruction in second language acquisition*. Norwood: Ablex Publ.

Språkhistorisk forskning¹

Av Anna Rosengren

Under en längre tid har språkligt orienterad forskning gärna bedrivits inom ramen för teorier med ursprung i strukturell lingvistik, såsom diskursanalys. På senare tid har emellertid en rad forskare visat intresse för att kunna använda sig av språklig analys, men med andra vetenskapsfilosofiska utgångspunkter än som utmärker diskursanalysen. Historikern Henrik Berggren utgör med sin avhandling *Ungdomens sekel* från år 1990 ett tidigt exempel, och även idéhistorikern Karin Johannisson har intresserat sig för språklig förändring över tid i sin analys av hur nostalgi har uppfattats genom seklerna.² Därtill har exempelvis historikern Nils Edling i en analys av ”arbetslöshet” valt att undersöka begreppet genom att studera samtidens sätt att formulera problem, medan historikern Anna Nilsson i sin avhandling undersöker lycka.³

Inte sällan hämtas inspiration från Reinhart Koselleck och dennes ”begreppshistoria”, vars närhet till socialhistoria utgör en viktig komponent liksom hans metodologiska angreppssätt. Mer sällan görs dock en presentation av de vetenskapsfilosofiska utgångspunkter som skiljer den forskning som representeras av Koselleck med flera forskare, från diskursanalytiskt inriktad forskning. Ett sådant försök ska göras nedan. Som jag visar har det, trots likheter i angreppssätt mellan Koselleck och andra forskare, inte varit tydligt hur en inriktning i Kosellecks anda skulle benämnas. På grund av inriktningens betoning av såväl språk som historia väljer jag benämningen *språkhistorisk forskning*, eller språkhistorisk analys.⁴ Skälen till detta namnval beskrivs i större detalj nedan.

1 Texten utgår från inledningskapitlet till min avhandling. Anna Rosengren, *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875-1975*, Huddinge, 2011.

2 Henrik Berggren, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900-1939*. Diss. Stockholm, 1995; Karin Johannisson, *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm, 2001. Se även Henrik Berggren och Lars Trägårdh, ”Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar. En taktisk programförklaring” i *Historisk tidskrift*, 1990:3, s. 357-375.

3 Nils Edling, ”Den svenska arbetslösheten tar form” i *Lokalt och internationellt. Dimensioner i den nordiska arbetarrörelsen och arbetarkulturen*, Pauli Kettunen, red. Sällskapet för forskning i arbetarhistoria i Finland. Tammerfors, 2002, s. 297-298; Anna Nilsson, *Lyckans betydelse: sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750-1850*, Höör, 2012. Se även exempelvis Mikael af Malmborg och Bo Stråth, ”Introduction: The National Meanings of Europe” i *The Meaning of Europe*, Mikael af Malmborg och Bo Stråth, red. Oxford, 2002, s. 1-25.

4 Ytterligare ett skäl är att ”begrepp” har flera betydelser vilket gör termen ”begreppshistoria” svår-använd. Idéhistorikern Henrik Björck beskriver två skäl till varför han med tiden fått viss skepsis till ”begreppet begrepp”. Dels tenderar ”begreppen” att ges ett slags självständigt och överhistoriskt drag, dels visar Björck på svårigheten att skilja idéinnehållet från uttrycket. Henrik Björck. *Folkhemsbyggare*. Stockholm, 2008, s. 9. För en utveckling av betydelser av ”begrepp”, se Staffan Hellberg, ”Ordet begrepp” i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Bo Lindberg, red. Stockholm, 2005, s. 51-58.

Om Koselleck, Skinner och bristen på beteckning

Vid sidan av den tyske historikern Reinhart Koselleck förknippas särskilt den brittiske historikern Quentin Skinner med en liknande forskningsinriktning. De båda historikerna har varit verksamma sedan sent 1960-tal respektive tidigt 1970-tal, men det var under lång tid enbart fråga om parallella arbeten. Skinner berättar att han först under senare hälften av 1980-talet gjordes uppmärksam på Kosellecks forskning genom amerikanen Melvin Richter.⁵

I en senare publicerad monografi jämför Richter de båda historikernas teorier och belyser även andra forskare med närbesläktade inriktningar.⁶ Även om dessa forskningsansatser uppvisar stora likheter i vetenskapsfilosofiskt hänseende är det inte helt klart hur man ska namnge dem. Beteckningarna är ännu mycket skiftande och används på olika sätt i litteraturen.

Exempelvis framhåller Melvin Richter att de brittiska historikerna J.G.A. Pocock och Quentin Skinner ofta benämns "historians of [...] political thought".⁷ När dessa historiker presenteras av nordiska forskare kan det låta på andra sätt. Mats Persson omnämner Pocock och Skinner som förnyare av den politiska idéhistorien och diskuterar hurvida Koselleck ska anses tillhöra en modern eller klassisk idéhistorisk tradition.⁸ Jussi Kurunmäki påpekar att Koselleck och Skinner ofta presenteras som företrädarna för de två huvudsakliga inriktningarna inom begreppshistoria. Hos Helge Jordheim används däremot begreppshistoria enbart för att beteckna den inriktning som har utvecklats av Koselleck.⁹ Floran av termer som används för dessa besläktade inriktningar har således varit ganska omfattande. Genom att använda språkhistorisk forskning eller språkhistorisk analys som en gemensam beteckning för denna typ av forskning betonas den uppfattning om ömsesidig påverkan mellan språk och historia som utmärker inriktningarna.¹⁰

När dessa forskare presenteras i litteraturen läggs i allmänhet tonvikt vid deras respektive metodiska tillvägagångssätt, teoretiska utgångspunkter och inspirationskällor. Beskrivningar av Reinhart Koselleck innehåller i regel ingående diskussioner om hur man ska förstå "begrepp", eller "Grund-begriffe", vilken utgör en så central kompo-

5 Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volume 1. Regarding Method*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 177.

6 Melvin Richter, *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. New York, Oxford University Press, 1995.

7 Richter 1995, s. 124.

8 Mats Persson, "Begreppshistoria och idéhistoria" i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*. Lindberg, Bo, red. Stockholm, 2005, s. 14-34.

9 Jussi Kurunmäki, "Begreppshistoria" i *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Göran Bergström och Kristina Boréus, red. Lund, 2005, s. 184; Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap. Utkast till en ny filologi*. Gråbo, 2003, s. 154.

10 Henrik Björck föreslår "språkbrukshistoria" som beteckning på en metod som tar fasta på "det bruk [av ord] som ger mening". Björck 2008, s. 9. Jag vill dock lägga tonvikten på den betydelse som läggs vid såväl språk som historisk kontext i dessa inriktningar, och använder därför beteckningen "språkhistorisk forskning".

ment i hans författarskap.¹¹ På motsvarande sätt diskuteras innebörden av "idea" och "concept" hos Quentin Skinner, och man diskuterar svårigheter att praktiskt arbeta med dessa analysenheter.¹² Skillnaderna forskarna emellan kommer därmed i förgrunden. I denna översikt vill jag emellertid koncentrera mig på de *gemensamma* dragen. Jag kommer därför inte att specifikt belysa skillnader mellan forskarnas perspektiv och metoder. För en introduktion till de grundläggande utgångspunkterna hos dessa forskare hänvisas till utmärkta introduktioner¹³ liksom till forskarnas egna texter av programförklarande natur.¹⁴

Jag vill i stället redogöra för karaktäristiska drag i språkhistorisk forskning genom att beskriva hur den skiljer sig från en annan forskningsinriktning med språket i fokus: strukturalism och senare varianter i form av exempelvis diskursanalys.¹⁵ Helge Jordheim har framfört att "den strukturalistiska traditionen i stora stycken monopoliserat möjligheten att tillämpa Saussures insikter på historiska texter".¹⁶ Detta är ett ganska starkt påstående, men att språkliga teorier under senare decennier ofta haft sitt ursprung i strukturell lingvistik och diskursanalys är tydligt. Att just utgå från Ferdinand de Saussures teorier om *langue* och *parole* är ett sätt att identifiera skillnader mellan språkhistoriska teorier å ena sidan, och strukturalism å den andra.

Ferdinand de Saussure om *langue*, *parole* och tecken

Den schweiziske lingvisten Ferdinand de Saussures tankar om språket publicerades i början av 1900-talet. Hans teori tog sin utgångspunkt i en strikt uppdelning mellan *langue* och *parole*. *Langue* var det homogena och väldefinierade objektet som passivt delades av alla människor. Dessa drag hos *langue* gjorde att det också var möjligt att studera. Detta till skillnad från *parole* som var de heterogena, individuella och medvetna

11 Kosellecks teori och metodiska angreppssätt går ut på att finna betydelsen i vad han kallar *Grundbegriff*. För att ett ord ska kvalificera som Grundbegriff krävs att det exempelvis har utgjort ett nyckelord inom politik eller vetenskap, att det har varit benämningen på viktiga grupper i samhället eller har varit ett viktigt teoretiskt begrepp. Reinhart Koselleck, "Einleitung" i *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd 1, A-D. Stuttgart 1972, s. XIV.

12 Björck 2008, s. 9. För liknande resonemang, se Richter 1995, s. 133-134 (om Skinner); Bo Lindberg. "Introduktion" i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Bo Lindberg, red. Stockholm, 2005, s. 5-13; Hellberg 2005, s. 51-58 (om Koselleck).

13 Richter 1995; Hayden White, "Foreword" i Reinhart Koselleck. *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford, Stanford University Press, 2002, s. IX-XIV; Lindberg 2005, s. 5-13; Persson 2005; Kari Palonen, "Den begreppshistoriska Verfremdungseffekten" i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Bo Lindberg, red. Stockholm, 2005, s. 35-50; Hellberg 2005, s. 51-58; Kurunmäki 2005, s. 181-217.

14 Exempelvis Quentin Skinner, "Meaning and Understanding in the History of Ideas" i *History and Theory* vol. 8:1 1969, s. 3-53; Skinner 2002; Koselleck 1972, s. XIII-XXVII; Reinhart Koselleck, *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Elektronisk resurs. New York, Columbia University Press, 2004 [1985]; J.G.A.Pocock, *Politics, Language & Time. Essays on Political Thought and History*. London, 1973.

15 Flera andra benämningar är möjliga. För en diskussion, se exempelvis Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*. Lund, 2000, s. 12-15. Jag kommer här främst att använda mig av termen strukturalism därför att den visar på ursprunget i Ferdinand de Saussures teorier om språket som strukturellt system.

16 Jordheim 2003, s. 87.

utsagorna vilka inte studerades av Saussure.¹⁷ *Langue* är språket som system och kan som sådant göras till föremål för analys, om än enbart i synkrona studier.¹⁸

Ett annat grundläggande drag i Saussures teori är tanken att språket består av tecken. Varje tecken består i sin tur av två delar. En stam med trädskrona är "the concept 'tree'", alltså ungefär idén eller begreppet träd (engelska: "signified", franska: "signifié"). Den andra delen är "sound-image" som är det uttryck genom vilket idén eller begreppet förmedlas till oss, det vill säga det uttalade eller stavade ordet "träd" (engelska: "signifier", franska: "signifiant"). Hur idé och uttryck förhåller sig till varandra är vidare arbiträrt. Saussure exemplifierar med det franska uttrycket "b-ö-f" och det tyska "o-k-s" som båda hänvisar till samma idé. Centralt i Saussures teori är vidare att varken innehållssidan eller uttryckssidan i ett tecken kan ges ett konkret innehåll. Betydelser kan enbart uppstå genom skillnader; i språk finns enbart "differences without positive terms".¹⁹

Vad betyder då detta? Jordheim förklarar genom att beskriva hur det blir "meningslöst att tala om ljudet *b* på något annat sätt än hur det skiljer sig från exempelvis ljudet *p*". Enbart genom att beskriva vad något inte är kan betydelser byggas upp.²⁰

Både historikern William H. Sewell Jr. och Helge Jordheim lyfter fram Saussures teorier för att förklara vissa drag inom strukturalismen. De framhåller exempelvis frånvaron av historia och kontext inom strukturalismen. I stället har synkrona studier varit i fokus. Sewell ser en förklaring till frånvaron av historia och kontext i strukturalismens ursprung i Saussures *langue*. I tillägg till ursprunget i *langue* framhåller Jordheim även Saussures teorier om tecken. Jordheim framför hur strukturalismens obenägenhet att studera förändring över tid kan kopplas till tanken att både idén och uttrycket i Saussures tecken är i avsaknad av positiv existens. Och när så är fallet "blir det heller inte meningsfullt att studera hur dessa enheter förändras genom historien".²¹

Med utgångspunkt i Saussures teorier om *langue* och *tecken* förklarar alltså Sewell och Jordheim strukturalismens betoning av synkrona analyser, frånvaron av historia och kontext samt hur betydelser enbart kan uppstå genom skillnader. I efterföljande teoretiska inriktningar ses vidare subjektet i allmänhet som decentrerat och utan fast kärna; aktören har ersatts av subjektspositioner.²² Vidare har verklighetens materiella aspekter varit starkt nedtonade och språkets verklighetsgenererande kapacitet har i stället fram-

17 Ferdinand de Saussure, "Course in General Linguistics" i *Literary Theory. An Introduction*, Rivkin, Julie och Ryan, Michael, red. Oxford, 1998 [1916], s. 76-77. I den engelska översättningen används "language" och "speech" eller "speaking" i stället för "langue" och "parole". Bland nutida forskare används i regel de franska termerna och så gör också jag.

18 Saussure 1998, s. 77, 83; Jordheim 2003, s. 94; William H. Sewell Jr., *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. Chicago, Chicago University Press, 2005, s. 359.

19 Saussure 1998, s. 76-79, 88, citat s. 88 (kursivering i original).

20 Jordheim 2003, s. 93 (kursivering i original).

21 Sewell 2005, s. 359; Jordheim 2003, s. 86-87, 93, 95. Detta är förvisso inte det enda möjliga sättet att tolka Saussure. Efter det att Saussure framhållit att allt i språk är negativt säger han närmast motsatsen. Om nämligen idé och uttryck är förbundna med varandra och skapar ett tecken, får det ett värde. Det negativa i språket gäller enbart när idé och uttryck betraktas var för sig, "their combination is a positive fact", däremot. (Saussure 1998, s. 88).

22 Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 12, 21-25.

hävts.²³ Historikern Henrik Berggren berör denna fråga i sin avhandling. Han framhåller hur diskursteoretiker utgått från att språklig makt ”skulle vara överordnad alla andra samhällsförhållanden” och menar att de inte alls ”erkänner existensen av någon utomliggande icke-språklig verklighet”.²⁴

Språkhistorisk forskning och strukturalism

Till skillnad från strukturalismen utgör således historia och kontext viktiga komponenter i den språkhistoriska forskningen. Inriktningen lämpar sig därför väl för både diakrona och synkrona studier. Som kommer att framgå av exemplen nedan från språkhistoriska forskare är aktören närvarande och har själv möjlighet att välja språkbruk, och den materiella aspekten av verkligheten betonas tillsammans med den språkliga.²⁵ Schematiskt och mycket generaliserande kan de två inriktningarna åskådliggöras på följande sätt:

Språkhistorisk forskning

Parole

Betydelse kan fastställas (om än flyktigt)

Diakron och synkron analys

Historia och kontext

Aktörer

Verkligheten är materiell och språklig

Strukturalism

Langue

Betydelse uppstår enbart som skillnader

Tonvikt på synkron analys

Historia och kontext nedtonade

Subjektspositioner

Språket är verklighet

Anna Nilsson har påtalat de stora likheterna mellan diskursanalys och begreppshistoria i Reinhart Kosellecks anda.²⁶ Redogörelsen ovan visar också på sådana likheter, men jag har samtidigt poängterat vissa skillnader. Till de centrala punkter som skiljer språkhistoriska teorier från strukturalism och diskursanalys hör dels tanken kring ett förhållande mellan språk och verklighet, dels betoningen av aktörens möjlighet att själv avgöra vilket språk som är lämpligt att nyttja i olika sammanhang.²⁷

Nedan visar jag hur några av de centrala dragen i den språkhistoriska forskningen formuleras av företrädare för dessa inriktningar samt av andra forskare som applicerar denna typ av teoretiska perspektiv.

23 Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 11, 15. Det ska här poängteras att Winther Jørgensen och Phillips framhåller hur poststrukturalismen bröt mot strukturalismens fokus på det statiska langue, och hur den genom att ta in parole i analysen även kunde studera förändring (s. 17-18).

24 Berggren 1995, s. 18.

25 För liknande diskussioner kring förhållandet mellan språk och verklighet i olika inriktningar se Berggren och Trägårdh 1990 samt Mats Lindqvist, ”Diskursteori och etnologi. Tankar kring en diskursanalytisk avhandling” i *Rig*, 2004, s. 19-36.

26 Anna Nilsson, ”Etik, emotion och existens. Tankar kring en ny begreppshistoria” i *Möten med historiens mångfald*, Lars Berggren, Klas-Göran Karlsson och Charlotte Tornbjær, red. Lund, 2010, s. 16.

27 Dessa slutsatser ligger mycket nära Henrik Berggrens och Lars Trägårdhs resonemang: ”[Diskurserna] måste problematiseras genom att föra in ett aktörsperspektiv och genom att försöka hitta förklaringar till samhällelig förändring.” Berggren och Trägårdh 1990, s. 361.

Kontext och konventioner i språkhistorisk forskning

Centralt i denna inriktning är således betoningen av den historiska kontexten och utgångspunkten att en text måste studeras mot bakgrund av sin historiska kontext för att rätt kunna förstås. Forskarna beskriver detta på olika sätt.

Skinnerns huvudpoäng är att alla yttranden också är talakter. Någon yttersta mening i yttrandet kan vi inte fastställa. Däremot kan vi försöka förstå vad kvinnan eller mannen bakom yttrandet faktiskt gjorde genom sitt yttrande. “[W]e need to make it one of our principal tasks to situate the texts we study within such intellectual contexts as enable us to make sense of what their authors were doing in writing them”.²⁸

På likande sätt framhåller Koselleck att konflikter “must be interpreted and decoded in terms of their contemporary conceptual boundaries, and the self-understanding on the part of past speakers and writers on their own language-use”.²⁹ Pocock, å sin sida, betonar vikten av att förstå “the ‘language’ or ‘vocabulary’ with and within which the author operated”.³⁰ Alla tre understryker således vikten av att identifiera kontexten för att innehållet i den studerade texten eller yttrandet ska kunna förstås. Syftet att på detta sätt undvika anakronistiska tolkningar är ett annat gemensamt drag. Skinner opponerade sig i sin forskning mot föregångare som han ansåg hade betraktat idéer som överhistoriska och oföränderliga enheter.³¹ Genom att lyssna till det förflutna och “see things their way” betraktar han historikerns arbete som ett slags “exorcism” varigenom anakronistiska grepp undviks.³² Koselleck har på motsvarande sätt med begreppet *Verfremdungseffekt* velat beskriva hur forskaren bör förhålla sig till historiska källor och därigenom undvika anakronismer.³³

Men därtill framhåller forskare hur texten inte bara måste förstås mot bakgrund av kontexten, utan hur den även betingas av kontexten. Vid varje given tidpunkt finns regler och konventioner som anger vad som kan sägas.

Skinner lägger stor vikt vid de konventioner som sätter gränser för möjliga yttranden. Han betraktar kontext som den ram som hjälper oss att komma fram till möjliga innebörder som yttranden kan ha haft vid olika tidpunkter och situationer. Kontexten ska här ses som de språkliga konventioner som sätter gränser för möjliga utsagor, och mot vilka de studerade utsagorna ska analyseras för att identifiera möjliga tolkningar.³⁴

Genom att försöka lokalisera regler och konventioner går forskaren sålunda från kontexten och in mot texten, mot det historiska källmaterialet. Det betyder att vi kan förstå

28 Skinner 1969, s. 37-39; Skinner 2002, s. 3 (citat).

29 Koselleck 2004, s. 80. Liknande resonemang s. 81-82.

30 Pocock 1973, s. 25.

31 Skinner 1969, s. 37-38; Skinner 2002, s. 176.

32 Skinner 2002, s. 6.

33 Koselleck 1972, s. XIX. Se även Koselleck 2004, s. 81.

34 Skinner 1969, s. 49; Pocock 1973, s. 15. Michel Foucault har naturligtvis gjort sig till en av de främsta uttolkarna för tanken att särskilda regler avgör vad som kan och inte kan sägas i vad han kallar diskursens ordning. Ibland poängteras också det teoretiska släktskapet mellan Foucault och forskare som Koselleck och Skinner, exempelvis hos Helge Jordheim. Michel Foucault. *Diskursens ordning*. Stockholm, 1993 [1971] s. 7, 24-25; Jordheim 2003.

varför vissa texter blir till och varför innehållet i dem blir på ett visst sätt genom att fokusera på reglerna och konventionerna vid specifika historiska perioder.

Ett annat viktigt drag i den språkhistoriska forskningen är det tydliga aktörsperspektivet. Särskilt framträdande är detta hos Skinner. Som Richter har påpekat studerar Skinner, i likhet med Pocock, gärna enskilda aktörer i sina empiriska studier.³⁵ I sig lyfter detta fram aktören. Men Skinner för också explicita resonemang kring aktörens möjlighet att handla och att använda sig av språket. Kanske är det så, föreslår han, att

[...] agency deserves after all to be privileged over structure in social explanation. Language, like other forms of social power, is of course a constraint, and it shapes us all. As I try to show [...] however, language is also a resource, and we can use it to shape our world.³⁶

Aktören har således språket i sin hand och makten att använda det. Också Koselleck lyfter fram individens möjlighet att agera via språket. Han exemplifierar med en politiker som använde sig av en helt ny teknisk term i syfte att få fram en retorisk poäng i sitt tal.³⁷ Även hos Koselleck har således individen möjlighet att självständigt bedöma språkets värde och att använda sig av det. Betoningen av aktörens möjlighet att använda språket på ett medvetet sätt innebär i sin tur att språket också har en verklighetsskapande kapacitet, och att aktören är aktiv i att skapa denna verklighet.

Ytterligare ett karaktäristiskt drag i den språkhistoriska forskningen är dess betoning av verklighetens materialitet. Sewell påtalar exempelvis "the materiality of human action" med avseende på mer språkhistoriskt inriktad forskning.³⁸ Verkligheten ses förvisso inte som enbart materiellt betingad. I jämförelse med strukturalismens efterföljande och antiessentiella inriktningar³⁹ är dock den materiella aspekten påtaglig.

Koselleck är explicit på denna punkt och framhåller kopplingen mellan språkliga studier och socialhistoria. Eftersom händelser lämnar språkliga spår som vi kan studera, så menar han att social förändring blir själva undersökningsobjektet. Undersökningen får därmed starka drag av socialhistoria. Koselleck är vidare tydlig med att analyser av detta slag "must refer not only to the history of language, but also to sociohistorical data, for every semantic has its link to nonlinguistic content".⁴⁰

Språk och verklighet måste alltså ses tillsammans. Händelser sätter spår i språket och språket har alltid en koppling till icke-språkliga förhållanden, så kan resonemanget sammanfattas. Henrik Berggren uttrycker det som att "språket kan vara en reflektion av verkligheten men också en skapare av verklighet".⁴¹ Språket kan därmed studeras för

35 Richter 1995, s. 139.

36 Skinner 2002, s. 7.

37 Koselleck 2004, s. 78. Utifrån Skinners teorier framhåller statsvetaren Kari Palonen att särskilt politiker "är de främsta konceptuella innovatorerna i det politiska språkbruket". Palonen 2005, s. 42.

38 Sewell 2005, s. 361.

39 Winther Jørgensen och Phillips 2000, s. 12.

40 Koselleck 2004, s. 79, 81. Se även Lindberg 2005, s. 8 samt Persson 2005, s. 19-20 om Kosellecks koppling till socialhistoria.

41 Berggren 1995, s. 17.

att nå upplysningar om det historiska sammanhanget. Denna tanke uttrycks tydligt hos Karin Johannisson: ”Det betyder att historisk förändring kan lokaliseras genom analys av begrepp, eller omvänt, att språklig förändring återspeglar större förvandlingar”.⁴² Språket i källorna kan således användas för att studera den historiska kontexten, och förändringar i språket kan signalera historisk förändring. I denna typ av analys går forskaren från texten och ut mot kontexten.

Språkhistorisk forskning kan därmed sammanfattas som uppfattningen om ett ömsesidigt förhållande mellan text och kontext (med innebörden att språket kan användas för att identifiera samtida historiska förhållanden samtidigt som historiska förhållanden kan ha inflytande över möjliga utsagor), samt en ontologisk vetenskapssyn som ser människor som aktörer med förmåga att handla och påverka inom givna strukturer bland annat genom val av språk. Språkhistorisk forskning kan därmed utgöra ett alternativ för forskare som önskar förena språklig metod med en uppfattning om språkets och verklighetens ömsesidiga beroende.

REFERENSER

- Berggren, Henrik (1995), *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900-1939*. Diss. Stockholm.
- Johannisson, Karin (2001), *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm.
- Berggren, Henrik och Trägårdh, Lars (1990), ”Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar. En taktisk programförklaring” i *Historisk tidskrift*, 1990:3, s. 357-375.
- Björck, Henrik (2008), *Folkhemsbyggare*. Stockholm.
- Edling, Nils (2002), ”Den svenska arbetslösheten tar form” i *Lokalt och internationellt. Dimensioner i den nordiska arbetarrörelsen och arbetarkulturen*, Pauli Kettunen, red. Sällskapet för forskning i arbetarhistoria i Finland. Tammerfors, s. 297-298.
- Foucault, Michel (1993 [1971]), *Diskursens ordning*. Stockholm.
- Hellberg, Staffan (2005), ”Ordet begrepp” i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Bo Lindberg, red. Stockholm, s. 51-58.
- Jordheim, Helge (2003), *Läsningens vetenskap. Utkast till en ny filologi*. Gråbo, s. 154.
- Koselleck, Reinhart (1972), ”Einleitung” i *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd 1, A-D. Stuttgart, s. XIII-XXVII.
- Koselleck, Reinhart (2004 [1985]), *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Elektronisk resurs. New York, Columbia University Press.
- Kurunmäki, Jussi (2005), ”Begreppshistoria” i *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Göran Bergström och Kristina Boréus, red. Lund, s. 181-217.
- Lindberg, Bo (2005), ”Introduktion” i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Bo Lindberg, red. Stockholm, s. 5-13.

42 Johannisson 2001, s. 161.

- Lindqvist, Mats (2004), "Diskursteori och etnologi. Tankar kring en diskursanalytisk avhandling" i *Rig*, s. 19-36.
- af Malmberg, Mikael och Stråth, Bo (2002), "Introduction: The National Meanings of Europe" i *The Meaning of Europe*, af Malmberg, Mikael och Stråth, Bo, red. Oxford, s. 1-25.
- Nilsson, Anna (2010), "Etik, emotion och existens. Tankar kring en ny begreppshistoria" i *Möten med historiens mångfald*, Lars Berggren, Klas-Göran Karlsson och Charlotte Tornbjær, red. Lund, s. 15-23.
- Nilsson, Anna (2012), *Lyckans betydelse: sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750–1850*, Höör.
- Palonen, Kari (2005), "Den begreppshistoriska Verfremdungseffekten" i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*, Bo Lindberg, red. Stockholm, s. 35-50.
- Persson, Mats (2005), "Begreppshistoria och idéhistoria" i *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria*. Lindberg, Bo, red. Stockholm, s. 14-34.
- Pocock, J.G.A. (1973), *Politics, Language & Time. Essays on Political Thought and History*. London.
- Richter, Melvin (1995), *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. New York, Oxford University Press.
- Rosengren, Anna (2011), *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875-1975*, Huddinge.
- de Saussure, Ferdinand (1998 [1916]), "Course in General Linguistics" i *Literary Theory. An Introduction*, Rivkin, Julie och Ryan, Michael, red. Oxford, s. 76-90.
- Skinner, Quentin (2002), *Visions of Politics. Volume 1. Regarding Method*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 177.
- Skinner, Quentin (1969), "Meaning and Understanding in the History of Ideas" i *History and Theory* vol. 8:1, s. 3-53.
- Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise (2000), *Diskursanalys som teori och metod*. Lund.
- White, Hayden (2002), "Foreword" i Koselleck, Reinhart, *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford, Stanford University Press, s. IX-XIV.

Recensioner

Ny bok om svensk arkeologis första världskändis

Evert Baudou, *Oscar Montelius – om tidens återkomst och kulturens vandringar*. Stockholm: Atlantis Förlag 2012. 416 sidor. ISBN 978 9 173535 397.

Hur sammanfattas en människas liv och arkeologiska gärning på 400 sidor? Frågan har nyligen besvarats av professor emeritus Evert Baudou genom hans intressanta biografi över Oscar Montelius (1843-1921), Sveriges internationellt mest kända och prisade arkeolog.

Baudou presenterar Montelius liv genom en bekant kronologi som startar i vaggan och slutar i graven. Efter en kortare inledning presenteras hans liv i sex perioder vilka omfattar 25 kapitel: *Ungdomsåren* (1843-1861), där hans uppväxt och skolgång står i centrum; *Uppsalatiden* (1861-1869), om Montelius studier vid Uppsala universitet; *Arkeologins kulturhistoriska mål* (1869-1875), där hans internationella vetenskapliga genombrott skildras; *Den återfunna bronsåldern* (1876-1885), där Montelius skandinaviska och europeiska studier över bronsåldern fokuseras; *Forskning och samhällsfrågor* (1886-1907), där den etablerade forskaren och hans intresse för samhällsfrågor lyfts fram, samt till sist; *Riksantikvarien, politikern och forskningen* (1907-1921) där Montelius tid som riksantikvarie och hans politiska engagemang runt det första världskriget står i fokus. Här diskuteras även hans allt mer uttalade intresse för ”rasfrågan”.

Inom det arkeologiska fältet är Montelius mest känd som skaparen av den typologiska metoden och för sin forskning om europeisk bronsålder. Hans kronologiska indelning av bronsålder i södra Skandinavien i sex perioder står sig allt jämt och lärs fortfarande ut på 2000-talet. I sin samtid var Montelius en välkänd kulturpersonlighet som gärna engagerade sig i politiska frågor och händelser. Han var aktiv i ett stort antal föreningar och en eftersökt föredragshållare. I sin ungdom var han frisinnad liberal som engagerade sig för kvinnors emancipation. På sin ålders höst blev han allt mer kulturkonservativ. Montelius var exempelvis en av fem talare på Skansen under Bondetåget i Stockholm 1914, då han prisade de svenska böndernas historiska insats som ”landets skyddsvakt” samt efterlyste ett starkare försvar. Montelius var under denna tid ordförande i Svensk-Tyska föreningen i Stockholm och talade sig varm för Tysklands upprättelse efter Versaillesfreden.

Större delen av Baudous biografi ägnas åt Montelius vetenskapliga insatser, speciellt hans formativa tid på 1860- och 1870-talet då han etablerade sig som en av Europas ledande arkeologer. Baudou använder sig av en ”jämförande biografisk metod”. Detta innebär att Montelius liv tecknas i relief mot hans samtida vän och kollega Hans Hildebrand (1842-1913). De var bekanta med varandra sedan barnsben och deras akademiska

utbildning och vetenskapliga karriär löpte i mångt och mycket parallellt. Hildebrands far, riksantikvarien Bror Emil Hildebrand (1806-1884), var Montelius viktigaste mentor. Båda ynglingarna läste och disputerade vid Uppsala universitet på en avhandling om järnåldern, Hans 1866, Oscar 1869. På somrarna gjorde de arkeologiska utgrävningar tillsammans med Bror Emil Hildebrand och de arbetade vid Statens Historiska Museum med att ordna upp samlingarna och skapa den utställning som öppnade för allmänheten i nya lokaler på Blasieholmen 1866. Genom sina forskargärningar kom de, på var sitt håll, att utveckla den typologiska metoden, en ära som de generöst delade med varandra. Efter avlagd examen fick de genast anställning vid nämnda museum och där blev de kvar tills att de gick i pension. Hans blev så småningom riksantikvarie efter sin far då denne gick i pension 1879, och Oscar tog vid när Hans gick i pension 1907.

I mångt och mycket utvecklar sig Boudous jämförande biografiska metod till en studie av arv och miljö, ett av modernismens mest segdragna diskussionsämnen. Hans Hildebrand följde troget sin far i spåren. Genom den inflytelserika riksantikvarien ärvde han både ett symboliskt och kulturellt kapital som på många vis öppnade dörrar för honom under hans utbildning och karriär. Hildebrand var en intellektuell begåvning, alltid primus i sin klass, men också en tillbakadragen, religiös svärmare som brottades med livets existentiella frågor. Han fick tidigt följa med sin berömde far på studieresor där han aktivt introducerades för föregångsmän inom det arkeologiska fältet. Han besökte bland annat Christian Jürgensen Thomsen, skaparen av treperiodsystemet, i Köpenhamn redan 1858, flera år innan han påbörjade sina studier vid Uppsala universitet. När Hildebrand började läsa vid universitetet var han redan klar över ämnet för sin avhandling. Han var målinriktad, närmast manisk, förunnade sig få nöjen, korad som han var att följa sin far i spåren. Han var redan känd bland professorerna i Uppsala, hans namn öppnade dörrar till deras hem, samkväm och nätverk. Hildebrand lämnade universitetet på rekordfart med en banbrytande avhandling som fick högsta betyg. Avhandling trycktes och lästes flitigt av den allt större andelen av samhällets bildade medborgare. Boken, *Svenska folket under Hednatiden*, sålde genast slut och gavs ut i flera upplagor.

Montelius var ett annat barn av sin tid. Han hade ett ljust öppet sinne och var uppfylld av det moderna samhällets framväxt. Han var en hängiven utvecklingsoptimist formad av den tid då ångkraft, elektricitet, tåg, telegrafi och dynamit var nymodigheter. Montelius var begåvad men aldrig primus i sin klass. Hans far var jurist, så när han intresserade sig för det förflutna och påbörjade sina studier bröt han mot faders upptrampade spår. Montelius sökte sin egen väg. Även Montelius besökte Thomsen, året efter Hildebrand 1859, troligen med ett introduktionsbrev i handen som utfärdats av Bror Emil Hildebrand. Hans studier vid Uppsala universitet präglades av ett sökande och de drog ut på tiden. Montelius avbröt tidvis sina studier för att fundera på vad han skulle göra med sitt liv. När han väl bestämt sig att satsa på en arkeologisk karriär, var han på väg att bli en överliggerare. När valet väl var gjort var Montelius systematisk, noggrann och målinriktad. Hans avhandling fick inte hösta betyg och lästes endast av de närmast sörjande. Han gick dock genast vidare med sin forskning där nya frågor, källmaterial och utmaningar

väntade på honom. Montelius akademiska bana grundade sig därmed på ett uttalat och aktivt val, ett val som Hildebrand fått till skänks genom sitt kulturella kapital. I korthet: Hans Hildebrands akademiska karriär och livsval präglades av arv, Montelius av miljö.

Den största skillnaden mellan dessa båda herrar låg i deras personlighet. Hildebrand var mer intellektuell, innesluten och grubblande medan Montelius var social, öppen och lekfull. Skillnaderna blev tydliggjorda under 1870-talet. Hildebrand hade ett brett kulturhistoriskt intresse som tog formen av stora övergripande synteser. Han spenderade lika mycket tid åt att forska om stenålder, bronsålder, järnålder och medeltid. Hans forskargärning manifesterades i den banbrytande boken *De förhistoriska folken i Europa. En handbok i jämförande fornkunskap*, som gavs ut mellan 1873–1880. Montelius var mer koncentrerad, målinriktad och systematisk i sin forskning. Hildebrand förvaltade sin fars pund medan Montelius formulerade nya frågor som pekade framåt. Han kom att ägna största delen av sin tid åt att utveckla ett kronologiskt system för bronsåldern. Det Hildebrand till en början vann genom sitt kulturella kapital och i sin bredd förlorade han snart i detaljkunskap. Den bredd som Montelius till en början saknade kompenserade han upp med att kunna presentera en nyskapande empiriskt förankrad bild av europeisk bronsålder.

En påtaglig skillnad mellan Montelius och Hildebrand, som Baudou kunde lyft fram tydligare i sin biografi, var deras syn på kulturell förändring. Även här präglades Hildebrand av sitt faderstyngda arv. Både han och Bror Emil vidhöll i det längsta den av Sven Nilsson formulerade tesen att förändringar i det arkeologiska materialet bäst kunde förklaras med hjälp av dramatiska invasioner av nya folkslag eller folkgrupper. Montelius tänkte nytt. Där andra såg kulturella brott sökte han kontinuitet. Redan 1869 var han inne på att förändringar i den materiella kulturen kunde förklaras på annat sätt, främst genom kontakter mellan skilda områden och kulturer i form av handel, spridning av teknologiska innovationer och idéer – diffusion. När Montelius presenterade sina tankar om detta i sin bok *Svenska folket under hednatiden* från 1873, var de försiktigt formulerade som en hypotes mot Nilssons och Hildebrands syn på kulturell förändring, när han ger ut sin studie på nytt mellan 1875–1877 under titeln *Sveriges hednatid, samt medeltid, förra skedet*, var de utformade som en skarp antites. Montelius gick sin egen väg.

Baudou lyfter särskilt fram Montelius sociala kompetens som en betydelsefull komponent för hans vetenskapliga framgång. Han trivdes med folk och folk trivdes med honom. Han var en flitig besökare och föredragshållare på allmänna och vetenskapliga sammankomster. Från den antropologiska och arkeologiska kongressen i Stockholm 1874 presenterade han inte mindre än sex tryckta bidrag, i Budapest 1876 presenterade han fyra föredrag, vilket säger något om hans vetenskapliga dedikation men också något om hans karisma. När relationen mellan den nybildade *Svenska fornminnesföreningen* och riksantikvariern sattes på prov, rörande den känsliga frågan om en ny kulturminneslag (1873), fick Montelius träda in och gjuta olja på vågor. Montelius försvarade tydligt riksantikvariens kritik mot det nya lagförslaget som innebar ett försvagat centralt statligt museum. Far och son Hildebrand sökte konflikt, Montelius samförstånd. Resultatet blev

att Montelius valdes in i Svenska fornminnesföreningens styrelse och blev tidskriftens redaktör. Här publicerades verk av glada amatörer sida vid sida med erkända arkeologer och akademiker. Montelius publicerade sig frekvent i tidskriften, allt som oftast med en lätt, bildrik och sakkunnig penna. Hildebrand svarade med att skapa en egen tidskrift, *Månadsbladet*, där endast betrodda akademiker fick publicera sig. Med tiden ledde detta till att Montelius skapade ett socialt kontaktnät som var inkluderande och expanderande, Hildebrands strategi blev exkluderande och imploderande.

Med Montelius stigande stjärnan på den vetenskapliga himmelen kom hans relation till Hans Hildebrand att försämrats. Från och med 1880 då Hildebrand blev riksantikvarie kom hans tid allt mer att fyllas av förpliktelser och administration. Montelius fortsatte att åka på konferenser och göra arkeologiska undersökningar, och värst av allt: Montelius hade fortsatt god tid att forska. Hildebrand blev allt mer missunnsam och började direkt motarbeta sin forne vän och kollega. Det gällde bland annat möjligheten att inrätta en tjänst i Nordisk och jämförande fornkonst vid Stockholms högskola, men också andra tjänsteställningar där trogna lärjungar till Montelius återfanns bland de sökande, däribland den spirande forskarbegåvningen Knut Stjerna som Hildebrand satte käppar i hjulet för. När Hildebrand till sist uppmanades att gå i pension 1907 var det mot hans egen vilja, inte minst som tjänsten som riksantikvarie var öronmärkt för Montelius.

Som ni märker är det fascinerande läsning vilket till stor del beror på att Baudou är en god ciceron. Hans biografi över Montelius liv och gärning är välstrukturerad och stringent. Den är ett sant nöje att läsa. Samtidigt blir det tydligt att Baudou är en förlåtande levnadsbeskrivare som undgår att låta Montelius vandra vill. Det privata och personliga hålls tydligt i sär. Kvinnoaffärer och andra bekymmer som Montelius mötte under sitt liv lämnas för det mesta åt sidan. Undantaget är en så kallad kvinnoaffär och paret Montelius barnlöshet som tidvis solkade deras vardag. Alla som någon gång glimtat på den materiella kvarlåtenskapen efter Montelius, och skrämts av dess storlek och mångfald, vet att det finns andra historier att berätta om honom. Det gäller så väl toklustiga anekdoter som mustiga skandaler som kunde lyfts fram för att ge en mer mångfasetterad bild av honom som människa. Även tillkortakommanden och bakslag tillhör livet. Makarna Montelius innerliga och nära relation kunde också fått större utrymme, men då hade det blivit en annan biografi.

Såväl som forskare, författare som levnadsbeskrivare måste man göra sina val. Ett val som Baudou har gjort är att förse sin bok med officiella porträtt av Montelius, de allra flesta tagna eller målade i studios. Vi möter honom med far och mor som ung femårig palt (1849), vid studenten (1861), som nybliven doktor vid 26 års ålder (1869), mitt i livet som en mogen 45 åring (1888), samt i Emerik Stenbergs kända och närmast pompösa porträtt av den avgående riksantikvarien 1913, då Montelius var 70 år gammal. Den typologiska kedjan är obruten. Det är i mångt och mycket en officiell bild av Montelius som vi möter i Baudous biografi. Först efter Montelius pension får vi möta honom genom mer personliga fotografier i hans hem, bland annat då han valdes in i Vitterhetsakademien (1917) och i ett samtal med sin fru Agda på verandan vid sommarhu-

set i Furusund, ett fotografi taget den sista sommaren som de fick tillsammans (1920). Detta är delvis ett resultat av att kameror blev allt mer vanliga under 1900-talets första hälft, men också ett aktivt val av Baudou, för det finns andra fotografier där Montelius är fångad i rörelse, i livet: läsande en tidning i en syrenberså i Skåne i sällskap med sitt värdpar och deras döttrar under en av sina otaliga arkeologiska expeditioner; på en per-rong i väntan på ett tåg någonstans i Europa; intagande en måltid i Grekland på en liten taverna vid havet med kända och okända kollegor (fig. 1), och så vidare.

Fotografi på Montelius, andra person från höger, och kända och okända arkeologer under en avslappnad lunch någonstans i den grekiska övärlden 1905. Fotograf okänd, nu på ATA i Stockholm.

I sin biografi understryker Baudou på flera ställen hur Montelius starka kulturhistoriska intresse förblev oförändrat genom hela hans forskarkarriär. Det var Montelius koncentration, systematik och kontinuitet i forskningen som var nyckeln till hans framgång (s. 278, 316). Här tror jag Montelius kontinuitetstanke influerat Baudou, för visst går det att se skillnader mellan den unge och den gamle Montelius. Hans inträdestal till Vitterhetsakademien från mars 1878, tryckt något omarbetad 1885 med titeln *Om tidsbestämningen inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien*, är tämligen befriad från kulturhistoriska tolkningar. Det är föremål, deras fyndkontexter och fyndkombinationer som är satt i centrum. Det är statistik och naturvetenskap som bildar ideal. Skillnaden i Montelius behandling av å ena sidan järnåldern, där de norröna sagorna färgar och berikar hans text, och andra sidan sten- och bronsålder under denna tid, som saknar historiska källor, är betydande. Fram emot sekelskiftet ändras hans hållning radikalt, något som bland annat Stig Welinder framhållit i en uppsats från 1994 med

titeln *Om arkeologins proto-rasistiska föreställningssediment*. Den form av kulturhistorisk arkeologi som Montelius presenterar om exempelvis bronsåldern i slutet av sitt liv, är väsensskild mot hans ungdoms alster. Det är skillnad på ett kulturhistoriskt intresse och en kulturhistorisk arkeologi.

En annan fråga som kanske borde belysts annorlunda är vad som inspirerade Montelius tankar om att det förelåg kontinuitet mellan de förhistoriska perioderna. Baudou nämner givetvis Darwins utvecklingstanke som inspirationskälla, den var central, men också en ofta förbisedd artikel av de Quatrefages som beskriver den antropologiska och arkeologiska kongressen i Köpenhamn 1869. de Quatrefages menar där att en ras, ett folk eller en nation aldrig går från ett kulturstadium till ett annat utan en yttre påverkan, varpå Montelius skriver i marginalen på sitt kongresstryck att ”all kulturförbättring förs över utifrån” (s. 102). Men var det allt?

Arkeologer och andra kulturhistoriker söker allt som oftast orsakerna till grandiosa vetenskapliga genombrott, där Montelius namn ofta nämns, i förändringar i samtidens brokiga intellektuella liv, läs: i en yttre intellektuell påverkan. Samtidens ideal påverkade forskarna och mer sällan påverkade forskarna samtiden. Vad jag vänder mig emot här är att de faktiska resultaten av den vetenskapliga verksamheten, de fynd som arkeologerna grävde fram, sällan eller aldrig anses haft någon som helst betydelse för forskarnas tankemödor. En följd av detta är att teori och samtidsströmningar alltid anses gå före empiri och vetenskaplig praxis. Det är samtidens tankarfigurer som styr arkeologernas tolkningar. Men, uppstod Darwins tankar om en evolution utan de finkar som han studerade på sin långa resa med the Beagle? Kanske, kanske inte, men utan en reell värld där ute gick denna tankefigur inte att verifiera, leda i bevis. Samma orsakssammanhang gör sig ofta gällande inom den disciplinhistoriska forskningen om det arkeologiska fältet där den egna praxisen sällan ansetts påverkat tolkningarna av det förflutna – det är som arkeologerna hela tiden grävde i steril blomjord.

Jag tror vi behöver ompröva detta förhållande. Ett exempel: När Bror Emil Hildebrand vände sig mot Sven Nilssons famösa fenicier så gjorde han inte det för Nilssons teori var fel i sig, eller att han hade något emot fenicier, utan för att det helt enkelt inte stämde med empiriska fakta. Om, och jag skriver *om*, det påträffats feniciska tempel för Baalsdyrkan i Skåne, eller om ett enda feniciskt föremål hittats i den skånska myllan, så hade Hildebrand knappast blundat för verkligheten. Avgörande för Hildebrands och Montelius invändning mot Nilssons teser var bland annat att de hade funnit mängder av keramik och ben av domesticerade djur i megalitgravar i Västergötland, vilket tydde på att människorna hade lämnat det barbariska vilda stadium som Nilsson förknippade med stenåldern; alla bronsföremål var inte importerade och en skånsk bronsdolk gick mycket väl att greppa med en germansk hand. Nilssons tolkningar föll på empirin.

Bekantar man sig med Montelius skrifter och forskargärning skall man snart finna att åtskilliga av hans argument om kontinuitet mellan arkeologiska perioder och att kulturell förändring sker genom diffusion, går tillbaka till hans arkeologiska undersökningar och de empiriska resultat som de gav. Själv tror jag att Montelius undersökningar av

fornlämningar i fält, de sammanhang och fyndomständigheter han kom i kontakt med genom sin grävande praxis, var en minst lika stor inspirationskälla för hans tolkningar som Darwins eller de Quatrefages teser någonsin var. Kontinuiteten mellan stenålderns hällkistor och bronsålderns gravhögar var ett empiriskt faktum, och vad bättre, det gick att studera gång efter annan. Idag vet vi att omkring 15–20 procent av gravhögarna i Skåne uppvisar kontinuitet mellan sten- och bronsålder. I detta sammanhang hade det varit intressant om Baudou följt Montelius under någon av sina otaliga undersökningar, för att se hur han påverkades av de fynd som han fann och hur han i sin tur påverkade fynden. Men återigen, det hade blivit en annan biografi.

Andra val som Baudou gjort är att han ägnat lite utrymme åt att beskriva det anti-kvariska fält och den begynnande akademiska disciplin som Montelius mötte som ung student. Sven Nilsson, som betraktades som en av arkeologins ”grand-papa” (s. 98), och hans banbrytande arbete *Den skandinaviska nordens ur-invånare*, ett arbete som var doxa när Montelius anträdde scenen, lämnas där hän. Även arvet efter Montelius lämnas i det närmaste okommenterat. Baudou kan möjligen ursäkta sig med att han själv redan författat den mest övergripande ämneshistorien över det arkeologiska fältet i Norden, *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar* från 2004, men resultatet blir att Montelius liv hänger i luften. Biografen börjar och slutar med Montelius och viktiga skeenden före och efter dennes levnad förblir höljd i dunkel för en novis.

Jag har en avvikande syn mot Baudous vad det gäller Montelius vetenskapliga arv. Hans bidrag till att forma en bebyggelsearkeologisk metod är odiskutabel (se särskilt kapitel 16 om *Metoderna och Tidsbestämning inom bronsåldern*, s. 235–250), men Baudou menar likväl att Knut Stjernas bebyggelsearkeologiska seminarium vid Uppsala universitet, som Oscar Almgren kom att leda efter Stjernas förtidiga död 1909, stod för något nytt: ”Allt detta var nytt och självständigt i förhållande till Montelius forskning” skriver han (s. 346). Vidare menar Baudou att Montelius intresse för ”rasfrågan” inte fick några efterföljare inom svensk arkeologi: ”Arkeologin i Sverige efter 1900, var något helt annat än Montelius germanska idéer och fysisk antropologi” (s. 351).

Jag har svårt att följa detta resonemang. Stjernas och Montelius relation är omvitnad. Stjernas viktiga arbete *Före hällkisttiden* från 1911 är en rättrogen bebyggelsearkeologisk studie som följde Montelius utlagda järnvägsräls. Eventuella skillnader beror på tolkningen av arkeologisk fakta samt att det arkeologiska kunskapsläget ändrat sig, inte i studiens grundläggande tankefigur, i dess teorier, metoder och analyser. Hela projektet om Sveriges tidiga bebyggelse, som också omfattade bronsåldern, hade som syfte att verifiera och fördjupa Montelius forskning. Almgren (1919) skrev aktivt om rasfrågan där Montelius citeras i positiva ordalag. ”Rasfrågan” behandlades i egna kapitel i de avhandlingar som lades fram av hans doktorander vid hans seminarium, bland annat i Gunnar Ekholms viktiga studie över Upplands stenålder från 1915. Så sent som 1925 hade Arthur Nordén ett kapitel om ”rasfrågan” i sin avhandling om Östergötlands bronsålder. ”Rasfrågan” och den bebyggelsearkeologi som Montelius varit med att skapa gick inte att skilja åt. De var två sidor av samma mynt. Fysisk antropologi förblev en viktig del av mellankrigstidens arkeologi och användes implicit och explicit in på 1950- och

1960-talet (Svanberg 2012). De flesta svenska forskare kom fram till att Montelius hade rätt och att svenskarna hade bott i Sverige sedan den senaste istiden. En större hommage till Montelius arkeologiska gärning, och ett bättre exempel på hans påverkan på efterföljande arkeologgenerationer, än utställningen ”10 000 år i Sverige” från 1943 (Curman et al 1945), går inte att tänka sig.

Det omöjliga att summera en människas liv på 400 sidor, ett liv som var Oscar Montelius, har möjliggjorts genom att Baudou gjort val. Mycket har givetvis valts bort men det som står kvar ger en fascinerande bild av Montelius liv och akademiska gärning. Baudous jämförande biografiska metod känns inspirerande och jag hoppas att den kommer att få många efterföljare inom forskningen om arkeologins och andra ämnens disciplinhistoria. Jämförelser som den mellan Hans Hildebrand och Montelius skänker kontrast, kontrast leder till nyanser, nyanser som jag tror behövs för att göra disciplinhistoriska studier mer gripbar, levande och mångbottnad. Det är en lättläst och välstrukturerad bok som bör betraktas som ett standardverk. En engelsk utgåva vore önskvärd. Det är en bok som jag kommer rekommendera till andra.

Joakim Goldhahn

REFERENSER

- Almgren, Oscar (1919), ”Svenska folkets tillkomst enligt fornfyndens vittnesbörd”.
I: Lundborg, Herman (red.). *Rasfrågor i modern belysning, med särskild hänsyn till det svenska folket: populär handledning*. Stockholm, s. 1–12.
- Baudou, Evert (2012), *Oscar Montelius – om tidens återkomst och kulturens vandringar*. Stockholm.
- Curman, Sigurd, Nerman, Birger & Selling, Dagmar (red.) (1945), *Tiotusen år i Sverige*. Stockholm.
- Ekholm, Gunnar (1915), *Studier i Upplands bebyggelsehistoria. 1, Stenåldern*. Uppsala.
- Nordén, Arthur (1925), *Östergötlands bronsålder*. Linköping.
- Stjerna, Knut (1911), *Före hällkisttiden*. Stockholm.
- Svanberg, Fredrik (2012), ”Arkeologi och rasforskningen cirka 1860–1945”. I: Nicklasson, Påvel & Petersson, Bodil (red.). *Att återupptäcka det glömda. Aktuell forskning om forntidens förflutna i Norden*. Lund, s. 83–108.
- Welinder, Stig (1994), ”Svensk arkeologis protorasistiska föreställningssediment”, *TOR* 26, s. 193–215.

Burma, Myanmar och den postkoloniala frågan

Michael Aung-Thwin & Maitrii Aung-Thwin, *A history of Myanmar since ancient times: Traditions and transformations*. London: Reaktion Books. 325 sidor. ISBN 978 1 86189 901 9.

“Burma är nog något för dig” förklarade en kamrat på 1980-talet, då jag stod i beredskap att besöka det föga kända landet som ett led i en större asienresa. Landet nämndes i stort sett aldrig i svensk press och hade för den asienintresserade västerlänningen det hemlighetsfullas lockelse. Bilder av pagoder, buddhistmunkar, romantiska floder och berg fladdrade förbi. Min huvudsakliga bekantskap med Burmas historia – jag tillhörde en inte helt ovanlig kategori av läsande ryggsäcksturister i Asien – var en volym från 1925 av kolonialtjänstemannen Geoffrey Eric Harvey, *The history of Burma*. Harvey var starkt influerad av brittisk romanticism och erbjöd med sin bok en färgsprakande kavalkad av legendariska pagodbyggare, grymma men pittoreska kungar, europeiska äventyrare, belägringar, bataljer och massakrer genom seklerna. Ekonomiska strukturer, sociala förhållanden och kulturella insatser förekom också här och där på boksidorna, om än i blygsam omfattning. Med Harveys historier i det mentala bagaget gav min Burmaresa rik utdelning trots en svårartad maghistoria. Den kantstötta kolonialarkitekturen, den begränsade motortrafiken och det rikhaltiga utbudet av historiska sevärdheter kändes tilltalande efter besöken i diverse bensinosande asiatiska metropoler. Man fick det falska intrycket att inte mycket hänt sedan den dag britterna lämnade Burma i januari 1948. Samtidigt var det någonting som inte riktigt stämde. Jag hörde antydningar om snabbt växande ilska mot den sittande regimen som verkade komplicera den rosenskimrande bild som såväl gamla brittiska kolonialister som samtida turister hade av befolkningen: ”the happiest and most charming people in India, laughing fairskinned Mongolians, quite unspoilt, quite unlike the sullen seditious Indians” (Phillips 2005: 6). Detta var sommaren 1988 och ett av de största folkliga upproren i det moderna Asiens historia stod för dörren. Våldet bröt ut i full skala ett par dagar efter min avfärd. Burma var inte längre en vit fläck i det västerländska medvetandet. I medierna kom allt oftare rapporter om våldsamheter och övergrepp, samtidigt som demokratikämpen Aung San Suu Kyi fick en stundtals kultliknande uppmärksamhet för sin oförtröttliga kamp.

Idag, 24 år senare, har Burma ett relativt framgångsrikt val bakom sig och har möjligen börjat nedmontera de auktoritära strukturerna, samtidigt som nya (eller tidigare ej uppmärksammade) etnisk-religiösa konflikter har seglat upp. I kölvattnet på denna försiktiga demokratisering har två burmesiska historiker tagit upp pennan för att sammanfatta sitt lands långa och händelserika förflutna. Det är Michael Aung-Thwin och Maitrii Aung-Thwin, fader och son, som arbetar vid University of Hawaii respektive National University of Singapore. Bägge är rutinerade skribenter och speciellt Michael Aung-Thwin har åstadkommit ett antal monografier om den äldsta skrivna historien under det

som vi i Sverige skulle kalla medeltid. Det är i själva verket fråga om den första omfattande och akademiska historiken över Burma på ett europeiskt språk sedan Harveys klassiker (bortsett från en ideosynkratisk volym från 1967 av diplomaten och polyhistorn Maung Htin Aung, *A history of Burma*). Samtidigt är det inte något okontroversiellt arbete. Många läsare skulle förmodligen avfärda Aung-Thwinarna som reaktionära, etnocentriska och otillbörligt apologetiska gentemot regimen. Men saken är inte så enkel och rör ytterst det postkoloniala tvivel som under senare decennier ställts om kunskapsproduktion och dess relation till kultur och maktförhållanden. Via västerländska medier har vant oss att betrakta Burma utifrån ett antal motsatsförhållanden: militärregim gentemot demokratikämpar (framför allt Aung San Suu Kyi), centralmaktens förtryck gentemot minoritetsfolkens kamp för sina rättigheter, en inåtvänd och självtillräcklig regim gentemot det internationella samfundets påtryckningar, en lovande pluralistisk era (1948-1962) gentemot en repressiv militärdiktatur (1962-2011). Men finns det flera bottnar i den burmesiska verkligheten? Svaret ger sig självt, och vad man än kan tycka om Aung-Thwinarnas politiska ställningstaganden är deras försök att gå bakom den konventionella bilden värd uppmärksamhet.

Bokens anslag markeras redan genom deras val att tala om landet som Myanmar, inte Burma. Formen Myanmar lanserades av regimen 1989 men har på många håll undvikits av det internationella samfundet, bland annat därför att det kan upplevas som eftergift för en etnocentrisk hållning i ett mångetniskt land. Ordet kommer från det gammalburmesiska Mranma som förekommer i 1100-talsinskriftioner. En vardaglig form av detta är Bama som har tagits upp i europeiska språk som Burma. Författarna argumenterar för att Myanmar är den hävdvunna formen och att det inte finns någon anledning att behålla en gammal kolonial konstruktion. Till detta kan man kanske genmäla att ingen såvitt mig bekant har propats på att Sverige ska kallas "Sverige" i stället för "Sweden" i internationella sammanhang. Eller för den delen "Prathet Thai" eller "Zhongguo" istället för Thailand och Kina.

Boken skiljer sig från många nyare standardverk om enskilda länders historia genom att den ger stort utrymme åt äldre epoker. 140 boksidor behandlar den förkoloniala tiden före 1885, under det att 96 sidor ägnas åt de koloniala och postkoloniala erorna. Fördelningen känns jämn och balanserad. Aung-Thwinarna hyser stort intresse för riket Pagan som dyker upp i historiens ljus på 1000-talet och sedan utgör ett starkt allburmesiskt kungadöme fram till slutet av 1200-talet. Pagan kunde integrera ett väldigt landområde både ekonomiskt och rituellt-religiöst. Samtidigt som statens religion var buddhism, manifesterat i de många ståtliga tempelbyggnaderna som lockar turister till Pagan, skapades också en kult av inhemska andeväsen (*nat*) som integrerade lokala trossystem med det kungliga centrumet. Risodlingen i den centrala delen av landet längs floden Irrawaddy gav ett överskott som bar upp staten och buddhistkyrkan. Det påstås ofta i textböcker att detta blomstande imperium föll samman på grund av mongolernas attacker mot slutet av 1200-talet, värtaligt beskrivna i Marco Polos samtida reseskildring. Men enligt Aung-Thwinarna var det snarare de buddhistiska institutionernas ökande tillgån-

Tempelområde i Myanmar. (Public domain).

gar som lade grunden för Pagans fall, eftersom donationer till helgedomarna försvagade kungamaktens maktbas. Författarna pekar på att detta var ett problematiskt mönster även under senare riksbildningar.

Kontinuiteten i Burmas historia betonas i boken. En vanlig bonde vid randen till den koloniala eran skulle i mångt och mycket ha känt igen sig i 1100- eller 1200-talets Paganrike. Han skulle talat ett snarlikt språk, odlat sin jord på liknande sätt, utfört samma rituella handlingar i delvis samma pagoder. Det kan erinra om äldre orientalistiska konventioner om asiatiska samhällen som uppnått en hög kulturnivå i en avlägsen tidsperiod men sedan stannat i en form som blott det västerländska intrånget kunde bryta. Samtidigt kan man vända på det: utvecklingstanken, evolutionismen, har varit stark i det västerländska tänkandet, men det kanske känns mer relevant för många burmeser att betona den röda tråden och likheterna mellan tidsepokerna.

Författarna har genomgående en polemisk hållning till västerlandets syn på Burma (i den mån man nu kan tala om en sådan med tanke på allmänhetens bristande kunskaper om landet). De missar inget tillfälle att slå ner på de förenklade och politiskt korrekta omdömen som utländsk journalistik har spridit. En sådan sak är etnicitet. Tidningsartiklar, dokumentärfilmer och handböcker betonar gärna Burmas mångetniska karaktär, med ett antal folkgrupper som levt under hårt tryck från regimen och i en del fall organiserat upprorsrörelser – shan, karen, kachin och andra. De bägge författarna menar dock att tänkandet i separata etniska grupper är en produkt av den koloniala eran och egentligen inte var en stridsfråga under de gamla kungadynastierna. Snarare var det så att kolonialmakten skapade ett etniskt medvetande genom att administrativt behandla de olika folkgrupperna olika och använda vissa minoritetsfolk till militära och andra uppgifter. Detta medvetande om den egna särarten skulle få förödande följder efter självständigheten då minoriteterna vant sig vid den relativt privilegierade ställning en del av dem haft under briter. Kolonialtiden beskrivs över huvud taget i skäligen mörka toner i boken, som

uppenbar motvikt till fortfarande lästa brittiska verk som Scott O'Connors *The silken East* vilka frammanar bilden av en primordial miljö under välvilligt europeiskt överinseende. I själva verket förändrades den hierarkiska strukturen i det burmesiska samhället genom det koloniala ingripandet, och det var knappast till landsbygdsbefolkningens fördel. Samtidigt är bilden komplex: buddhistiska associationer hade en roll för att skapa ett burmesiskt självmedvetande, en början på ”modern” nationalism.

Som författarna förklarar satte japanernas ockupation under andra världskriget fart på nationalistiska förhoppningar. Sedermera berömda politiker som Aung San och Ne Win kämpade på Japans sida under kriget, även om de bytte sida då den allierade segern började närma sig. I motsats till Indonesien och Indokina behövdes dock inget väpnat antikolonialt uppror för att få bort britterna. I början av år 1948 drog sig kolonialmakten lugnt och stilla ut och lämnade plats för ett parlamentariskt system med allmänna val. Aung-Thwinarna ger en i stort sett nedvärderande bild av de första 14 åren av självständighet. Det demokratiska försöket ledde enligt dem inte till någon stabilitet utan tvärtom till att landets enhet föll samman. En rad minoritetsfolk gjorde motstånd mot den nya staten och upproren skulle komma att pågå i många decennier. Premiärminister U Nus försök att påtvinga landet buddhismen som statsreligion förvärrade läget än mer. General Ne Wins militärkupp 1962 ses därför inte som den olycka den brukar framställas som i västerländska textböcker. Snarare beskrivs den nya juntans välde som ett väl motiverat försök att återskapa balansen och ”reintegrera” landet i linje med äldre framgångsrika kungadynastier.

Det är nu som Aung-Thwinarnas text börjar bli riktigt kontroversiell. De tar upprepade gånger politisk ställning i kontroversiella frågor. Deras utgångspunkt är samhällets förmåga till integrering utifrån ett långt historiskt perspektiv där den röda tråden från det gamla Pagan betonas. Man kan kalla det en strikt burmesisk syn på Burma, om man nu inte vill kalla det reaktionärt diktatorsvärmeri. Författarna är uppenbart medvetna om det provocerande i sina påståenden vilket inte hejdar dem ett ögonblick. Ne Wins långa maktperiod med dess ambitioner till en ”burmesisk väg mot socialism” ses i ett försiktigt positivt ljus. Det stora folkliga upproret 1988 ses inte som någon genuint antimilitaristisk eller prodemokratisk rörelse. Enligt författarna rörde det sig om en mindre incident som eskalerade våldsamt och präglades av huliganism och råa våldsdåd från demonstranternas sida. Den repressiva regim som tog över efter att ha slagit ner upproret framställs som framgångsrik såtillvida att den lyckades få till stånd en rad avtal med dittills rebelliska minoritetsgrupper. Därmed blev militärregimen viktig för reintegrationen av landet. Även den kontroversiella flytten av huvudstaden från Rangoon till det splittrerna Naypyidaw 2005 ses utifrån detta perspektiv. I media i väst betraktades flytten 32 mil norrut som ett huvudlöst företag av en inbilsk diktatur. Författarna ser den snarare som en återkomst till de klassiska kungarikenas gravitationscentrum. Före britternas val av Rangoon som huvudort låg huvudstäderna alltid i den risodlande centrala regionen längs floden Irrawaddy: Pagan, Ava, Mandalay. Aung San Suu Kyi och hennes parti, Nationella demokratiska förbundet, har i västerländska böcker och media

fått en ikonstatus som Aung-Thwinarna på intet vis skriver under på. Partiet ses på det hela taget som ett orosmoln av författarna, som dock har förhoppningar kring den nya demokratiska utveckling som regimen på senare år tillåtit.

Texter av detta slag kan möjligen kännas obehagliga för en västerländsk läsare. Demokratin uppfattas inte som ett mål i sig, lika lite som minoriteters rättigheter. De teser författarna driver kan ses som ett utslag av asiatiska värden, ett bejakande av påstådda inhemska värdegrunder och ett kritiskt avståndstagande från (vissa) västerländska idéer och samhällslösningar. *A history of Myanmar since ancient times* sätter därmed fingret på ett postkolonialt dilemma: hur mycket av de värden som de flesta västerlänningar ser som universella kan man reducera då man söker återge utomeuropeiska samhällen en självständig röst? Vid vilken punkt övergår en sådan reduktion till att tjäna maktkorruption och elitism snarare än den subalterne? Både en och annan gammal juntamedlem lär gotta sig åt Aung-Thwinarnas arbete.

Hans Hägerdal

REFERENSER

- Harvey, G.E. (1925), *History of Burma: From the Earliest Times to 10 March 1824*. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Htin Aung, Maung (1967), *A history of Burma*. New York & London: Cambridge University Press.
- O'Connor, V.C. Scott (1904), *The silken East: A record of life and travel in Burma*. London: Hutchinson & Co.
- Phillips, Alyssa (2005), "Romance and tragedy in Burmese history: A reading of G.E. Harvey's *The history of Burma*". *SOAS Bulletin of Burma Research* 3-1 2005.

Humanistiska notiser från Linné-universitetet

Charlotte Hommerberg, FD i engelska med språkvetenskaplig inriktning, disputerade 2011 med avhandlingen *Persuasiveness in the discourse of wine. The rhetoric of Robert Parker* (Växjö & Kalmar : Linnaeus University Press, ISBN 978 91 86983 185). Det är allmänt känt att människans smak- och luktsinnen är subjektiva, otillförlitliga och intimt förknippade med varje individs tidigare erfarenheter. Trots detta har Robert Parker, en före detta amerikansk jurist utan bakgrund inom eller formell utbildning i vinkunskap, lyckats övertyga en hel värld av vinkonsumenter om att hans utlåtanden om de allra mest prestigefyllda Bordeauxerna är de enda riktigt sanna, vilket påstås ha bidragit till prisexplosionen på Bordeaux-viner och till och med att producenterna anpassar produktionen efter Parkers smak, ett fenomen som kallas Parkerization. Hur kan det komma sig att en vinjournalist får så mycket makt som Parker?

I avhandlingen ses Parkers vinrecensioner som exempel på exceptionellt framgångsrik samtida retorik, som studeras mot bakgrund av de senaste decenniernas exploderande intresse för vin som global markör för en framgångsrik livsstil. I undersökningen av textmaterialet används den kritiska diskursanalysen som övergripande teoretiskt ramverk. Detta innebär att textmaterialet sätts in i ett såväl kulturellt och sociologiskt som sensoriskt sammanhang.

Kärnan i avhandlingen utgörs av språkvetenskaplig analys av ett antal utvalda vinrecensioner som utsätts för mycket närgående granskning där olika verktyg för textanalys tillåts komplettera varandra. Med hjälp av analysverktygen synliggörs de retoriska strategier som skribenten använder sig av för att övertyga läsaren. Undersökningen lyfter fram en rad språkliga drag i Parkers vinrecensioner som kan kopplas till texternas potential att övertyga. Sammantaget visar analysen att Parker lyckas utnyttja de retoriska resurser som det engelska språket erbjuder utan att avvika från de konventioner som är typiska för den aktuella genren.

Genom valet av tema i avhandlingen betonas också den allt större betydelse för våra livsbetingelser som konsumtionen kommit att få. Även om studiens empiriska resultat är begränsade till språkvetenskapliga iakttagelser syftar avhandlingen till att väcka eftertanke om hur globala konsumtionsmönster påverkar kulturernas existens.

Historikern **Wirginia Bogatic** har 2011 disputerat på avhandlingen *Exilens dilemma: att stanna eller att återvända : beslut i Sverige av polska kvinnor som överlevde KZ-lägret Ravensbrück och räddades till Sverige 1945-1947* (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, ISBN 978 91 86491 697). Avhandlingen rör sig i skärningspunkten mellan de stora berättelserna och de individuella besluten. I den skärningspunkten dis-

kuterar exilens dilemma: att stanna i exil eller återvända till sitt hemland. Beslutet om kvarstannande eller återvändande fattades av överlevande polska kvinnliga koncentrationslägerfångar som räddades till Sverige 1945 med Röda Korsets räddningsaktion, i folkmun även kallad Vita Bussarna. Kvinnornas beslut har kontextualiserats genom att de placeras mot de politiska, sociala och ekonomiska omvälvningarna som ägde rum främst i Polen men också delvis i Sverige och i den internationella omgivningen som det nya Polen hade att förhålla sig till efter andra världskriget. Framställningen rör sig mellan tre nivåer: mikronivån som inbegriper de enskilda individerna, deras val och erfarenheter; makronivån som innefattar de omgivande sociala, ekonomiska och politiska strukturerna; mesonivån som sammanfogar individen, dess nätverk och staten.

Avhandlingens teoretiska ram baserar sig å ena sidan på Reinhart Kosellecks begrepp erfarenhetsrum och förväntningshorisont som strukturerar tiden och talar om det allmänskliga, å andra sidan på begreppet sociologisk generation och Svante Lundbergs modell kring exil med begreppen Bakgrund, Ram och Mening. Både Koselleck och Lundberg fokuserar på den enskilda individen/gruppen och strukturella sammanhang. Metodologiskt används utöver traditionell källmaterial, djupintervjuer med polska kvinnliga koncentrationslägeröverlevande utförda både i Sverige och i Polen, s.k. livsberättelser. Källor som användes har varit material från den svenska regeringen och de båda polska regeringarna och deras myndigheter. Vidare har ett antal polska och svenska tidningar utgivna under perioden 1945-1947 och kvarlämnat material efter det Polska Källinstitutet i Lund (PIŻ) undersökts.

Tretton djupintervjuer med överlevande kvinnor (både i Polen och i Sverige) med målsättning att få ett svar på frågan varför vissa av dem efter krigets slut stannade kvar i Sverige, medan andra återvände till Polen har genomförts s.k. livsberättelser. I kvinnornas livsberättelser kan några teman urskiljas: det gemensamma erfarenhetsrummet, tillhörigheten till en sociologisk generation med ett manifesterat kollektivt minne (som delvis utvecklades olika hos återvändarna och kvarstannarna efter deras beslut), en koppling mellan kriget och fångenskap och förväntningar på framtiden. I övrigt synliggör livsberättelser kvinnornas identitetskonstruktion som påverkas av uppväxten i det melankristida Polen, tiden under andra världskriget och ockupationen. Det framkommer också att dessa erfarenheter inverkar på deras beslut om kvarstannande och återvändande. I avhandlingen framkommer det också att på samma sätt som de polska kvinnorna, berörs andra flyktinggrupper t.ex av länders flykting- respektive återvändarpolicy, av informationsflödet mellan myndigheterna och de enskilda flyktingarna och flyktingföreningarna som bildas i diaspora mm.

En av slutsatserna som kan härledas ur avhandlingsarbetet är att myndigheter som ansvarar för mottagandet av flyktingar bör fråga, utöver de vanliga frågorna gällande skäl till varför flyktingen söker asyl, om flyktingen kan tänka sig att återvända (eller stanna i exil) om skälen till exil upphör. Utifrån svaret bör en handlingsplan utarbetas som kan stödja flyktingens val där de som kan tänka sig att återvända får en form av stöd medan de som vill kvarstanna kanske kan få en annan. Den sortens samtal kan också vara till

stöd för flyktingen. Frågorna om det finns nätverk kvar i hemlandet, anledningar till flykten och tiden som har förflutit från att flyktingen har lämnat hemlandet, kan åskådliggöra för flyktingen hur realistiska funderingarna om återvändandet är och i förlängningen kan en integrationsprocess påbörjas.

Inom ämnet franska disputerade **Joakim Stoltz** 2011 på studien *L'alternance codique dans l'enseignement du FLE: étude quantitative et qualitative de la production orale d'interlocuteurs suédophones en classe de lycée* (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, ISBN 978 91 86491 833). Arbetet syftar dels att undersöka den andel svenska och franska som produceras av studenter och lärare i språkklassrummet. Och dels undersöks i vilka situationer talesmannen ändrar kod och för vilka syften de två språken används. Studien baseras på empiriska data som består av ljudupptagningar av interaktion som äger rum i två klassrum i Sverige. Arbetet genomförs inom ett interaktionistiskt perspektiv på språklärande och språkinläring, och betonar att lärande situeras i studenternas sociala och interaktionella praktiker. Det empiriska materialet har kategoriserats i fem olika grupper i enlighet med participationsstrukturen i varje interaktion, och analyseras sedan i två delar, en kvantitativ och en kvalitativ. Den kvantitativa analysen av korpusen visade att svenska språket är närvarande i var och en av kategorierna. Resultatet av räkningen av varje vändning och ord som uttalades i vart och ett av språken i korpusen visar att många vändningar som uttrycks av både lärare och studenter består av en blandning av svenska och franska. Detta skiftande mellan olika koder är det huvudsakliga objektet för den kvalitativa analysen av korpusen. Resultaten av den kvalitativa analysen indikerar att participationsstrukturen och valet av aktivitetstyper och hur dessa organiseras i klassrummet är bestämmande för lärares och studenters kodsval. Vidare är lärarnas handlande rörande val av språk för interaktion likväl som deras strategier för att handha närvaron av bägge språken avgörande för studentens orala produktion av franska i klassen. Analysen visar också att ju mer lärarna använder det åsyftade språket på ett konsistent sätt, desto mer försöker studenterna uttrycka sig på franska även om de ofta skiftar kod. Studien visar på komplexiteten när det gäller att tala franska i en klassrumskontext, där lärarna måste handskas med det faktum att det svenska språket nästan alltid är närvarande och används av studenterna för olika ändamål.

Anette Almgren White lade i ämnet litteraturvetenskap fram avhandlingen *Intermedial narration i den fotolyriska bilderboken. Jean Claude Arnault, Katarina Frostenson och Rut Hillarp* 2011 (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, ISBN 978 91 86983 208). I Sverige har fotolyrik, en smal men distinkt genre som kombinerar dikter med fotografiska bilder, utvecklats sedan 1980-talet. Framträdande författarskap i genren är Rut Hillarp och Katarina Frostenson. Hillarp, som var först ut, både skapade dikterna och bilderna medan Frostenson samarbetar med konstnären och fotografen Jean Claude Arnault. I böcker som sidoställer dikt och bild ryms andra tolkningsmöjligheter än vad som gäller för traditionell diktning. Fram tills nu har emellertid fotolyrik betraktats som

huvudsakligen ett verbalt fenomen som innebär att bildernas närvaro i samspel med dikterna inte har aktivt utforskats. Det vill Anette Almgren White ändra på med sin avhandling. Hon arbetar fram en modell för samläsning av dikt och fotografisk bild utifrån semiotiska teorier utifrån rön från forskning både inom bilderboken och massmediekommunikation.

Avhandlingen är i två delar. I den första delen bygger Almgren White upp sin modell för samläsning av dikt och bild steg för steg och förklarar modellens principer. I den andra delen tillämpar hon modellen på de båda konstnärskapens samlade fotolyriska produktion. I studien ingår Frostensons och Arnaults *Överblivet* (1989), *Vägen till öarna* (1996) och *Endura* (2002) och Hillarps *Spegel under jorden* (1982), *Penelopes väv* (1985) och *Strand för Isolde* (1991).

Även om fokus i avhandlingen är att väcka intresse för och bidra med ökad kunskap om vad samläsning av dikt och (fotografisk) bild innebär vill den också öka förståelsen för de konstnärliga arbeten som ingår i studien. Modellen är inte heller begränsad till genren fotolyrik utan kan tillämpas på alla kombinationer av sidoställd dikt och bild i tryckt form.

Historikern **Fredrik Håkansson** har disputerat på texten *Standing up to a Multinational Giant. The Saint-Gobain World Council and the American Window Glass Workers' Strike in the American Saint Gobain Corporation in 1969* (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, 2011, ISBN 978 91 86491 871). Under 1960- och 1970-talet etablerades ett stort antal fackliga världsråd i multinationella företag. Ett av de mest uppmärksammade världsråden bildades inom det multinationella glasföretaget Compagnie de Saint-Gobain år 1969 i samband med en internationell facklig offensiv mot företaget. Syftet med avhandlingen *Standing up to a Multinational Giant* är att undersöka och förstå bakgrunden och utvecklingen av detta världsråd och den fackliga offensiv som den förknippas med. Den empiriska undersökningen består av tre huvudsakliga avdelningar. Den första identifierar själva konflikten och världsrådet som sådana – dess parter, förspel, utveckling och efterdyningar. Den andra avdelningen undersöker parternas motivationer, preferenser och intressen och syftar till att förstå deras agerande i konflikten. Den tredje delen, slutligen, undersöker de strukturella förutsättningarna i USA för facklig mobilisering och internationella strategier.

Studien ger bland annat nya perspektiv på den strukturella bakgrunden till den amerikanska fackföreningens mobilisering och internationella agerande. Den bidrar också till att förklara varför det fackliga världsrådet, och potentiellt även andra fackliga världsråd vid samma tid, inte blev så långlivade och inte lyckades leva upp till de höga förväntningar som ställdes på dem. Samtidigt visar studien på världsrådets och den internationella fackliga offensivens huvudsakliga landvinningar och tillkortakommanden och den politiska efterkrigscontext till vilken världsrådet och aktionen kan knytas.

Zara Bersbo, också från ämnet historia, försvarade 2011 sin avhandling ”*Rätt för kvinnan att bli människa - fullt och helt*”: Svenska kvinnors ekonomiska medborgarskap 1921-1971 (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, ISBN 978 91 86983 239). Syftet är att undersöka den politiska process som föregick arbetet för jämlikhet mellan könen, en process som i Sverige tog verklig fart under det tidiga 1970-talet. Speciellt ligger fokus på hur samhället påverkade svenska kvinnors möjlighet till ekonomiskt oberoende och förvärvsarbete under åren 1921-1971 via lagstiftning, ekonomiska och sociala privilegier. I avhandlingen analyseras tre kommissioner som initierades av regeringen, vilka alla har betraktats som mycket viktiga för svenska kvinnors ekonomiska emancipation. Den approach som används här förutsätter att det sätt på vilket ett ”problem” har formulerats och inramats är av betydelse för de åtgärder som erhåller tolkningsföreträde. Detta har således inflytande på både lagstiftning och den förda politiken, och på vilka åtgärder som anses vara uteslutna. Avhandlingen visar att olika tolkningar av problemen, baserade på disparata värden och oomtvistade antaganden om hur kvinnor i förhållande till ekonomiska frågor skulle vara, välja och handla, i olika grad sammanföll i de rapporter som presenterades av kommissionerna. I den förda politiken manövrerades kvinnorna in i en annan ekonomisk praktik än männen, men olika grupper av kvinnor leddes också in i olika aktiviteter.

Ett av de huvudsakliga argumenten i denna avhandling är att trots det faktum att rörelsen för kvinnofrigörelse delvis var aktiv under denna tid, 1921-1971, så var förändringarna inte resultatet av liberala eller kvinnovänliga krafter. Förändring över tiden sköts på genom statsmakternas hänsyn. Genom att man i kommissionerna problematiserade hur vissa kvinnors beteende bidrog till stora sociala problem såsom nedåtgående äktenskapsfrekvens, minskad nativitet och hinder för ekonomins expansion, kom rättigheter och sociala fördelar att leda dem till att tjäna det som ansågs vara det allmännas bästa. Under den studerade tidsperioden implementerades således inte kvinnors utvidgade rättigheter och andra sociala fördelar i syfte att låta kvinnor uppnå ekonomiskt oberoende, utan som ett sätt att lösa andra överordnade sociala problem.

Två romaner av den algeriska författaren Yasmina Khadra är utgångspunkten för **Simon Hartlings** avhandling i fransk litteraturvetenskap: *L'Autorité dissimulée – l'autorité manifeste. L'écriture de la violence chez Yasmina Khadra* (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, 2012, ISBN 978 91 86983 796). Här ställs frågor om litteraturens olika sätt att förmedla våldsamma historiska händelser så som folkmord och omfattande massaker. Hur kan skönlitteraturen t.ex. närma sig förintelsen? Är inte våldet, ondskan och litandet så ofattbart att det inte går att beskriva? De två Yasmina Khadra-romaner – *Les Agneaux du Seigneur* (1998) och *À quoi rêvent les loups* (1999) – som granskas, skildrar 1990-talets algeriska inbördeskrig. Ännu ett krig med ofattbar lidande; ett krig med flera hundratusen offer. Men också ett krig där det varit väldigt oklart vem som hade ansvarat för våldets upptrappning, vem som krigade mot vem, och vem som önskade att kriget skulle fortsätta.

Som före detta officer i den algeriska armén, har Yasmina Khadra (kvinnonamn som är pseudonym för Mohammed Moulessehoul) ett ganska speciellt sätt att skildra inbördeskriget. Avhandlingen visar hur Khadra, trots uppenbar risk att bli anklagad för partiskhet, ofta i olika intervjuer, använder sin militära bakgrund till att ge legitimitet åt sin fiktiva framställning av kriget. Över huvud taget ger romanerna, och dessutom Yasmina Khadras attityd i olika mediasammanhang, intryck av en författare som försöker övertyga läsaren om att han sitter på sanningen. Avhandlingen undersöker Khadras olika strategier för att framstå som en auktoritet: en som kan berätta för läsaren vad som hände under inbördeskriget i Algeriet. Simon Hartling argumenterar för att Khadras sätt att positionera sig som auktoritet överskrider flera diskursiva normer. På den ena sidan den norm som hävdar att litterära representationer av våld måste uttrycka våldets inneboende utsägbarhet, på den andra sidan den gängse uppfattningen bland journalister, författare och historiker att inbördeskriget i Algeriet var (och fortfarande är) extraordinärt svårt att utreda.

Avhandlingen visar också att Khadras strategier innehar en viss tvetydighet i det att han ibland, i likhet med 1800-talets realistiska författare, verkar vilja dölja romanernas prägel av subjektiv framställning medan han, på den andra sidan, plötsligt kan manifesteras sig i berättelserna på ett sätt som understryker en önskan om att inge läsaren en ganska bestämd uppfattning av krigets aktörer. Avhandlingen argumenterar slutligen för tesen att Khadra med sitt anspråk på objektiv sanning och sitt val av en väldigt auktoritär kommunikationsform utövar en sorts våld mot läsaren som inte lämnas mycket förklaringsutrymme men däremot tvingas att passivt ta emot.

Kirsten Husung presenterade 2012 sin avhandling *L'Écriture comme seul pays. Construction et subversion des discours identitaires: hybridité et genre chez Assia Djébar et Nina Bouraoui* (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, ISBN 978 91 86983 413) inom ämnet franska. Husungs avhandling baseras på några delvis självbiografiska romaner av Assia Djébar och Nina Bouraoui, två franskspråkiga författare som har algerisk bakgrund men tillhör olika generationer. I romanerna parallellställs två historiskt förbundna tidsperioder och rum: Algeriet och Frankrike, minnet av det algeriska självständighetskriget och tiden vid slutet av 1900-talet. Författaren undersöker hur rörelsen mellan dessa båda tider och rum påverkar huvudpersonernas subjektivitet. Hon visar å ena sidan hur denna subjektivitet är resultatet av olika identitetsdiskurser och tillhör normativa idéer om kulturell och etnisk tillhörighet och könstillhörighet. Å andra sidan visar hon hur Djébar och Bouraoui undergräver och rekodifierar dessa diskurser genom flytande genregränser och ett individuellt och ett kollektivt minne som leder till en ny tolkning av de historiska händelserna och andra identifikationsmodeller. Skrivandet är det enda rum där huvudpersonerna kan förhandla om och uttrycka sin egen hybrida subjektivitet. Teoretiskt utgår Husung från bland annat Homi Bhabha, Michel Foucault, Luce Irigaray och Judith Butler.

Ewa Bergh Nestlog disputerade inom ämnet svenska med texten *Var är meningen? Elevtexter och undervisningspraktiker* (Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press, 2012, ISBN 978 91 86983 833). Hennes avhandling handlar om hur elever i årskurserna 4 till 6 i grundskolan och deras lärare skapar mening i undervisning och texter. Syftet med studien är att undersöka undervisning och inläring av skrift och elevernas diskursiva texter. Ett annat syfte är att använda språkvetenskapliga teorier och utveckla metoder och analytiska begrepp för att studera undervisningsmetoder. Källor för materialet är lärandepraktiker i två klasser, avseende lärarna och eleverna. Fältstudierna genomfördes under två år och bestod av observationer och intervjuer. Tolv elevers texter och fyra skrivandeprojekt studeras ingående. Det teoretiska ramverket är kopplad till systemisk funktionell lingvistik, kritisk diskursanalys, dialogisk språkkonception och nya studier i läsförmåga. Analysverktygen härrör även från retorisk strukturteori, reliefteori och teori om textsekvenser. Dessa verktyg har anpassats och tillämpas också i analysen av lärandepraktik. För att analysera elevernas meningsskapande i sina texter, används en mobilitetsteori för texter.

Analyserna visar på två olika kategorier av texter och undervisningspraktiker. De hierarkiskt sammansatta texterna kännetecknas av hierarkier som gäller hela texten. De sekventiellt kopplade texterna kännetecknas av många vaga relationer mellan textenheter. En slutsats är att eleverna i de hierarkiskt sammansatta texterna utvecklar kunskaper under skrivandets gång. De skapar mening rekursivt när de skriver och de verkar förstå texten i sin helhet på ett sätt som de inte i de sekventiellt kopplade texterna. I de sekventiellt kopplade texterna förefaller eleverna utveckla kunskap främst innan de skriver texten, snarare än under skrivandet. I hierarkiskt sammansatta praktiker fördjupar eleverna sina kunskaper om texten. Resultatet kan tolkas som att eleverna i första hand behöver utbildning om globala textnivåer för att utveckla textkunskaper och ämneskunskaper. Lärandepraktik verkar främja alla elevers meningsskapande om praktiken kännetecknas av många mellanmännliga relationer i kedjorna av talade och skrivna texter och om eleverna lär sig att skriva texter som kan strukturera sitt meningsskapande på ett funktionellt sätt.

Hans Hägerdal

Tidigare nummer av HumaNetten hittar du under rubriken Publikationer på Inu.se/sol

- Våren 2012 är en festskrift till litteraturvetaren Ulf Carlsson, och innehåller texter om såväl verkliga författarskap som gojor och musicerande vildsvin
- Hösten 2011 ser tillbaka på efterkrigsdeckaren, studerar våldets filmiska ansikten, fortsätter i spåren efter holländaren Van Galen samt betraktar en småländsk kulturevolution
- Höst 2010-Vår 2011 funderar över bibliotekets idé och Ryszard Kapuściński oefterhärmliga sätt att skriva reportage
- Vårnumret 2010 handlar bland annat om deckaren som spegling av verkligheten, individuella studieplaner och Van Galens memorandum
- Höstnumret 2009 behandlar bl a våra polisstudenters språkbehandling, Nina Södergrens poesi och berättelserna om den danska ockupationstiden
- Vårnumret 2009 minns särskilt en av ”de fyra stora” svenska deckarförfattarna, H. K. Rönblom, samt tar upp ”Kampen om historien”.
- Höstnumret 2008 ställer frågan om samerna tillhör den svenska historien samt försöker höra den Andres röst bakom kolonialismens slöjor.
- Vårnumret 2008 behandlar såväl dagens miljöaktivism som (förra) sekelskiftets intellektuella ideal och en ny läsning av Beckett's Tystnaden.
- Vår och Höst 2007 är ett dubbelnummer som spänner mellan Carl von Linné och Vic Suneson, mellan intermedialitet och historiemedvetande
- Höstnumret 2006 handlar bl.a. om vägarna till ett akademiskt skriftspråk och om slavarna på Timor.
- Vårnumret 2006 tar upp den diskursiva konstruktionen av ”folkbiblioteket”, kvinnors deltidsarbete, Maria Langs författarskap samt funderar över muntlig historiskrivning.
- Höstnumret 2005 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Vårnumret 2005 handlar bl.a. intertextualitet i poplyriken, Stieg Trenter och ett yrke i förändring.
- Höstnumret 2004 tar en titt på tidningarnas familjesidor, den kanske gamla texten Ynglingatal och den nya användningen av verbet äga.
- Vårnumret 2004 för oss på spännande litterära vägar.
- Höstnumret 2003 rör sig fritt över horisonten, från Färöarna till Lund, från tingsrätter till tautologier.
- Vårnumret 2003 är ett blandat nummer där vi bl.a. bevistar en internationell konferens om sexualitet som klassfråga och möter idrottshjälten Gunder Hägg.
- Höstnumret 2002 behandlar etniska relationer.
- Vårnumret 2002 ägnas helt och hållet åt temat genus.
- Höstnumret 2001 domineras av texter från årets Humanistdagar och från ett seminarium om historieämnets legitimitet.
- Vårnumret 2001 försöker svara på frågan: ”Where did all the flowers go?”
- Höstnumret 2000 gör oss bekanta med en filosof, en överrabbin och en sagoberätterska.
- Vårnumret 2000 diskuterar frågor kring historiens slut, litteraturvetenskapens mening, översättningar och den moderna irländska romanen.
- Höstnumret 1999 speglar årets Humanistdagar vid Växjö universitet.
- Vårnumret 1999 rör sig såsom på vingar och berättar om nyss timade konferenser i Paris och Växjö.
- Höstnumret 1998 Här går det utför! Såväl med svenskan i Amerika och den tyska litteraturen i Sverige som med Vilhelm Mobergs sedebetyg.
- Vårnumret 1998 bjuder på en ’lycklig humanistisk röra’ av europeiska författare, svenska lingon i fransk tappning och stavfel(!).
- Höstnumret 1997 speglar årets Humanistdagar som hade temat Möten Mellan Människor.